

Project: het draagvlak van de solidariteit

Deelrapport 2:

**Voor- en nadelen van de
verzorgingsstaat**

CHRISTINE TRESIGNIE

MARK ELCHARDUS

ANTON DERKS

Vakgroep Sociologie
Onderzoeksgroep TOR
Vrije Universiteit Brussel

Inhoud

1	<i>Inleiding</i>	3
2	<i>De verzorgingsstaat in vraag gesteld</i>	5
2.1	De radicale, Angelsaksische kritiek	5
2.2	De houding van de bevolking ten opzichte van de radicale kritiek	9
2.3	De kritiek verklaard	14
2.3.1	De effecten van sociale achtergrond	14
2.3.2	Het effect van houdingen op de perceptie van de verzorgingsstaat	21
2.3.3	Naar een verklaring van de negatieve perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat	26
3	<i>De weldaden van de verzorgingsstaat</i>	31
3.1	Het einde van de vanzelfsprekendheid	31
3.2	De positieve perceptie van de verzorgingsstaat verklaard	36
3.2.1	Achtergrondkenmerken en positieve perceptie van de verzorgingsstaat.....	36
3.2.2	Houdingen en positieve perceptie van de verzorgingsstaat	39
3.2.3	Finaal model	41
4	<i>Bijlage</i>	46
5	<i>Bibliografie</i>	52

1 Inleiding

Sociale zekerheid is georganiseerde solidariteit. Sociale verzekeringen spreiden de (financiële) risico's van ziekte, arbeidsongeschiktheid, invaliditeit en werkloosheid over grote groepen met als resultaat dat er een herverdeling plaats vindt van gezonden naar zieken, van werkenden naar werklozen en van jongeren naar ouderen. Deze georganiseerde solidariteit, die resulteert in effectief afdwingbare sociale grondrechten, is een belangrijk aspect van wat doorgaans de welvaartsstaat of de verzorgingsstaat wordt genoemd.

Na de Tweede Wereldoorlog en tot in de jaren zeventig van de 20ste eeuw, kent die welvaarts- of verzorgingsstaat in alle Westerse landen een gestage, en in een aantal landen een spectaculaire groei (OECD, 1988; voor België, Deleeck, 2001). Vele landen evolueerden naar een hogere graad van sociale bescherming en een bredere toegang tot de sociale voorzieningen. Vanaf het midden van de jaren zeventig stopt de expansie van de verzorgingsstaat. De groei en de aard van de verzorgingsstaat worden in vraag gesteld, aanvankelijk vooral omdat zij te zwaar wegen op de overheidsbudgetten (Taylor-Gooby, 1991; Giddens, 1991). Voor die zogeheten crisis van de verzorgingsstaat worden verschillende verklaringen aangereikt. De meest voorkomende hebben betrekking op de trage economische groei, de hoge werkloosheid en de fiscale problemen waarmee de overheid te kampen heeft (Nordlund, 1997). Een aantal auteurs meent echter ook dieper, in de evolutie van het denken, een nieuwe houding ten opzichte van de verzorgingsstaat te onderkennen. Volgens hen is er meer aan de hand dan

(tijdelijke) economische problemen. Zij menen nieuwe waardepatronen te onderkennen, die leiden tot een andere houding ten opzichte van de verzorgingsstaat en zijn gevolgen (Taylor-Gooby, 1991, Giddens, 1991). In het project *draagvlak van de solidariteit* onderzoeken we die veranderingen en met name de mate waarin bepaalde denkbeelden over solidariteit en verzorgingsstaat zich onder de Vlaamse bevolking hebben verspreid.

In dit deelrapport spitsen we de aandacht toe op de opvattingen van de Vlamingen over de voor- en nadelen van de verzorgingsstaat. De positieve gevolgen van de sociale zekerheid, zoals een toename van de vrijheid in het leven, het tegengaan van grootschalige armoede en onrust, de creatie van kansen voor iedereen, worden vaak ingeroepen ter verantwoording van de verzorgingsstaat en van de kosten van sociale zekerheid. In het debat over voor- en nadelen duiken ook een aantal beweringen op, die gericht zijn op het beperken van de solidariteit, het terugdringen van de sociale zekerheidsuitgaven en zelfs de ontmanteling van de verzorgingsstaat. Frequent gehoorde kritiek is dat de verzorgingsstaat doeltreffendheid mist, dat het geld niet terecht komt bij wie er het meest behoefte aan heeft, dat hij mensen afhankelijk en gemakzuchtig maakt, hun bekwaamheid om voor zichzelf te zorgen ondergraaft.

Dit deelrapport bestaat uit twee delen. Eerst schetsen we bondig de kritiek op de verzorgingsstaat, zoals die via het formuleren van onbedoelde en negatieve gevolgen wordt geleverd. We gaan dan na hoe sterk die kritiek bij de Vlamingen leeft. Daarna analyseren we die *negatieve* perceptie van de verzorgingsstaat. We gaan na in welke mate negatieve uitspraken over de verzorgingsstaat steun vinden bij de bevolking en onderzoeken welke bevolkingsgroepen het meest vatbaar zijn voor de negatieve opvattingen over de gevolgen van de verzorgingsstaat. In het tweede deel maken we een gelijkaardige analyse voor de *positieve* perceptie van de verzorgingsstaat. Het deelrapport wordt afgerond met een algemeen besluit betreffende de voor- en nadelen van de verzorgingsstaat zoals de Vlaming die vandaag inschatten.

2 De verzorgingsstaat in vraag gesteld

2.1 De radicale, Angelsaksische kritiek

In de jaren zeventig van de 20ste eeuw komt de verzorgingsstaat in een crisis terecht (Mishra, 1984), alleszins in een periode van kritiek en aanpassingen, in “woelige waters” zoals Bea Cantillon het formuleert (1999). De grote steun die de verzorgingsstaat tot dan kon genieten, wordt in vraag gesteld. De argwaan treft niet alleen de sociale zekerheid in strikte zin, maar het geheel van de opvattingen, waaronder ook de Keynesiaanse economie, het streven naar volledige tewerkstelling en naar de democratisering van het onderwijs, die tot dan het bouwwerk van de verzorgingsstaat hadden geschraagd. De laatste werd in vraag gesteld als weg naar de zorgzame en solidaire samenleving.

De scherpste, meest radicale kritiek duikt op in de Angelsaksische cultuur, meer bepaald in de Verenigde Staten van Ronald Reagan en het Groot-Brittannië van Margaret Thatcher. In de Verenigde Staten krijgen de scherpe neoliberale kritieken snel veel bijval in de media, bij politici en bij het grote publiek. Via die kritiek wordt ook snel de basis gelegd voor agressieve hervormingen van de welvaartsstaat in de jaren '80 (Jencks, 1992; Mishra, 1984; McClain e.a., 2002).

De meest radicale kritiek, die we onder meer vinden in het werk van Gilder (1981) en Murray (1984), is dikwijls toonzettend en inspirerend, en wordt door anderen in meer genuanceerde vorm overgenomen (Steffen, 2002). De uitgangspunten van de radicale kritiek zijn utilitair-individualistisch. Zij beschouwen de wereld als een plek waar ieder voor zich moet zorgen en waar wenselijk gedrag zich alleen voldoende manifesteert als onwenselijk gedrag wordt bestraft. Volgens onder meer Gilder en Murray loopt het daarom mis in een verzorgingsstaat. De armen worden er immers betaald om niets te doen en dus aangemoedigd om niets te blijven doen en arm te blijven. Omdat ze niet bloot staan aan de pijnen van échte armoede, wordt hun verlangen om uit hun positie te geraken niet gestimuleerd. Langdurige werkloosheid en afhankelijkheid ten opzichte van de overheid, leiden volgens de radicale kritiek op die manier tot een armoedecultuur die zichzelf bestendigt. Deze cultuur wordt getypeerd door een gevoel van nutteloosheid, weinig verantwoordelijkheden, geërodeerde verantwoordelijkheidszin,

zwakke gezinswaarden en een overvloed aan tijd, die dan weer op hun beurt leiden naar geweld, misdaad en druggebruik. Dat soort kritiek, dikwijls gestaafd met wetenschappelijke of wetenschappelijk klinkende argumenten, heeft in de meer populaire voorstellingen een bepaalde beeldvorming bevorderd van de mensen die van een uitkering afhankelijk zijn: lui, onverantwoordelijk en daarom ook vatbaar voor crimineel gedrag.

Begin jaren negentig volgt een nieuwe golf van radicale kritiek, met onder meer werken van Frum (1994) en Tanner (1994). Beiden schaven de ongenueerde uitgangspunten van de vorige generatie radicalen bij. Uitkeringstrekkers zijn niet per definitie lui of werkonwillig, heet het nu. De nadruk komt nog meer dan voorheen te liggen op de gevolgen van verzorgingsstaat. De verzorgingsstaat reduceert het risico van armoede te zeer, met als gevolg dat onverantwoordelijk gedrag, dat in een beter georganiseerde samenleving tot de sanctie van armoede zou leiden, nu ongesanctioneerd blijft en zich daarom verspreid. Heel populair wordt de metafoor van de hangmat: de sociale zekerheid zorgt niet voor een vangnet, maar levert een hangmat waarin mensen wegdrijven van een verantwoordelijke opstelling in de samenleving. Met karige uitkeringen of zonder uitkeringen en voedselbonnen, zouden de armen veel gemotiveerder zijn om uit hun afhankelijke positie te geraken, zo luidt de conclusie. De verzorgingsstaat maakt lui en ondermijnt de zelfredzaamheid. Tanner (1994) probeert die stellingen te onderbouwen met empirische gegevens die onder meer aantonen dat individuen die geen uitkeringen krijgen vlugger uit de armoede raken. De armoede is toegenomen sinds de 'War on poverty' en bijna 70% van de welvaarttrekkers zoeken niet actief naar werk. Tanner ziet armoede, uitkeringsafhankelijkheid en gerelateerde problemen zoals misdaad en druggebruik, als het resultaat van de actieve tussenkomst van de overheid. Zij zijn volgens hem producten van de verzorgingsstaat. De enige functies die de overheid volgens hem moet vervullen, zijn het stimuleren van de economische groei en jobcreatie. Individuen die zichzelf niet kunnen onderhouden moeten maar terugvallen op hun familie, de kerk en liefdadigheid¹.

¹ Verschillende auteurs zijn van oordeel dat het debat over de verzorgingsstaat in de Verenigde Staten zo'n radicale en scherpe vormen aanneemt, omdat het beladen wordt met de "rassenkwestie" of de kwestie van de 'color of welfare' (Pergher,

Ten gevolge van die kritiek, die zich eerst manifesteerde als een academisch debat over de onbedoelde gevolgen van de verzorgingsstaat, hebben zich volgens McClain e.a. (2002, p.14), bij de Amerikaanse bevolking een aantal opvattingen verspreid die een vruchtbare voedingsbodem vormen voor een neoliberal vertoog.

- Individuen en niet omstandigheden zijn verantwoordelijk voor armoede.
- Afhankelijkheid van uitkeringen is een teken van luiheid, persoonlijk falen en leidt tot luiheid, een gebrek aan zelfredzaamheid en moreel verval.
- De verzorgingsstaat bestendigt een klasse van niet-werkende, laaggeschoolden in hun positie van afhankelijkheid.

De radicale, Angelsaksische kritiek heeft het voorbeeld van karikaturale duidelijkheid: de verzorgingsstaat maakt mensen lui, onbekwaam om voor zichzelf te zorgen, hij vernielt de spontane structuren van steun en liefdadigheid, houdt mensen in de werkloosheid en verzwakt op die manier ook de economie. In continentaal Europa neemt die kritiek doorgaans wat mildere vormen aan. Toch hoort men de echo's van de radicale kritiek ook doorklinken in het politieke debat in Vlaanderen.

In zijn boek 'De vergeten vernieuwing' stelt Bert Anciaux (1992) het bestaande stelsel van sociale zekerheid in vraag, met argumenten die duidelijk aan de radicale kritiek herinneren:

(...) een der beste sociale herverdelingsmechanismen ter wereld, hoewel het langs alle kanten lekt. Niet alleen houden we er stinkrijke ziekenfondsen en vakbonden aan over, maar meer en meer mensen dreigen door de mazen van het net te vallen. Intussen worden sommige mensen betaald die het echt niet nodig hebben. En ik heb het hier niet alleen over de 'werkloze notarisvrouw' die met haar stempelgeld haar Chrysler Le Baron Convertible onderhoudt. Moet

1998). Volgens Gilens (1999) is de afwijzing van de verzorgingsstaat grotendeels een gevolg van de associatie die wordt gemaakt tussen ras en 'welfare'. Terwijl eigenlijk maar 30% van de armen afro-amerikanen zijn, wordt dit in de media uitvergroot naar het dubbele. Het resultaat hiervan is dat Amerikanen de proportie zwarten in de armoede en de uitkeringen zwaar overschatten. Afro-amerikanen worden als gevolg hiervan als lui en dom gestereotypeerd en worden als onrechtmatige uitkeringstrekkers bestempeld.

werkloosheidsuitkering een eeuwigdurend recht zijn? Wat met de verplichte omscholing? Is het normaal dat een niet alleenwonende schoolverlater een uitkering krijgt? 'For a few dollars more' is werken als alternatief niet erg aantrekkelijk. Moet het remgeld voor iedereen hetzelfde zijn, voor lage en voor hoge inkomens? Ik weet wel dat ik tere huisjes aan het binnentreden ben, maar ik vrees dat we dat zullen moeten doen. Want velen die echt steun nodig hebben, vallen buiten elk sociaal opvangsysteem, en eindigen in een kartonnen doos in de buurt van het Brussels Centraal station, bij Poverello of in een vochtige krottige kamer. Hoeveel mensen leven er niet onder de armoedegrens? De herverdeling werkt niet zoals het hoort. Er moet aan dat mechanisme voortdurend gesleuteld en gecorrigeerd worden wil het rechtvaardig blijven (...)

Men vindt hier, net zoals in de radicale kritiek, de idee dat de begunstigden van het stelsel profiteren en door het stelsel in hun afhankelijkheid worden bestendigd. Verder duikt hier ook het argument op dat het stelsel niet werkt, niet doeltreffend is en dat het geld bij de verkeerde mensen terecht komt (niet alleen de profiterende artsenvrouwen, maar ook de "stinkrijke" vakbonden en mutualiteiten). Deze stelling – dat de uitkeringen grotendeels ten goede komen aan mensen die het nodig hebben – speelt een belangrijke rol in de continentale Europese kritiek.

Ook Verhofstadt klaagt in zijn "Tweede Burgermanifest, De weg naar de politieke vernieuwing" de problematiek van misbruik en inefficiëntie van het sociaal zekerheidssysteem aan.

(..) De mensen hebben het echter stilaan door. Zij geloven niet meer in een solidariteit die op zo'n evidente wijze haar doel blijft missen. Zij zien ook de verpaupering en de verkrotting. Zij kennen zelf in hun buurt of in hun straat mensen die in nood leven, die het met minder dan niets moeten stellen, terwijl anderen, die het niet nodig hebben, royaal van de sociale zekerheid of van de werkloosheidsuitkeringen genieten (...)

Als er in Vlaanderen één partij is waarvan men extreem negatieve uitspraken over de verzorgingsstaat kan verwachten, dan is dat het Vlaams Blok. In haar verkiezingsprogramma van 1995 vinden we de stelling dat sociale uitkeringen niet meer mogen gaan naar personen wiens gezin een voldoende groot inkomen hebben. De associatie tussen de verzorgingsstaat, het profitaat en het aankweken van luiheid en onverantwoordelijkheid, worden door verschillende voormannen duidelijk geformuleerd. Willy Smout schrijft in 1989:

(...)de sociale zekerheid is een paradijs voor gespecialiseerde beroepsprofiteurs (...)

In datzelfde jaar verwoordt ook Annemans (1989) zijn kritiek op het sociaal zekerheidsstelsel:

(...)Onze sociale zekerheid is een uniek systeem dat verslavend is voor wie ervan geniet (...)

In navolging hiervan gebruikt Dewinter in het Vlaams parlement de term 'uitkeringsverslaafden'. (Vlaams parlement, Handelingen, 01.04.1998).

2.2 De houding van de bevolking ten opzichte van de radicale kritiek

In ons onderzoek² hebben we negatieve gevolgen die de radicale kritiek aan de verzorgingsstaat toeschrijft, omgezet in een aantal stellingen. Deze werden gekozen ter wille van hun verstaanbaarheid en/of omdat ze in vergelijkbaar onderzoek ook al werden aangewend. Voor elk van stellingen konden de respondenten aangeven of ze er al dan niet mee akkoord gaan (via een vijfindeling, gaande van "helemaal niet akkoord" tot "helemaal akkoord").

² Voor een uitvoerige beschrijving van het onderzoek DS2001 zie TOR2002/14 Elchardus M. & Tresignie C. (2002) Technisch rapport DS2001. Brussel, Vakgroep Sociologie VUB, Onderzoeksgroep TOR.

TABEL 1: ANTWOORDPERCENTAGES NEGATIEVE PERCEPTIE VERZORGINGSSTAAT

	Helemaal niet akkoord	Niet akkoord	Midden	Akkoord	Helemaal akkoord
De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen lui worden	15,2	23,5	26,2	19,3	15,8
De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen niet meer om elkaar geven	18,4	29,9	25,1	14,7	11,9
De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen niet meer voor zichzelf zorgen	17,9	34,1	26,4	13,1	8,4
De sociale uitkeringen komen grotendeels ten goede aan mensen die het helemaal niet nodig hebben	12,3	29,8	34,6	14,1	9,2
De SZ zorgt ervoor dat de economie in het slop geraakt	20,1	38,2	28,5	8,7	4,5
Door de SZ stijgt de werkloosheid	16,5	29,9	28,0	16,4	9,2

De uitspraak waarbij de nadruk gelegd wordt op het creëren van luiheid bij uitkeringstrekkers krijgt de grootste proportie bevestigende antwoorden; meer dan een derde van de bevolking stemt met deze uitspraak in. De stelling die het minst bevestigd wordt, heeft betrekking op de economie die zou lijden onder de verzorgingsstaat. Over alle uitspraken heen blijkt steeds een kwart tot een derde van de geïnterviewden akkoord te gaan met de gepresenteerde stellingen. Daarenboven positioneert ongeveer een zelfde proportie van de bevraagden zich in de tussencategorie die het eens, noch oneens is met de stelling en twijfelt. De radicale, negatieve kritiek op de verzorgingsstaat is dus al behoorlijk sterk in de Vlaamse bevolking doorgedrongen. Een vertoog opgebouwd rond die kritiek, vindt een luisterbereid oor bij een kwart tot een derde van de bevolking en wordt door een meerderheid van de bevolking niet meteen afgewezen. De groep die de stellingen verwerpt is toch merkkelijk groter dan die van de instemmers en varieert, afhankelijk van de uitspraak, van 39 tot 58%. Samen met de twijfelaars gaat het dus om een solide meerderheid. Die verdeeldheid maakt duidelijk dat een grondig en ernstig debat over de stellingen nodig is.

In het survey-onderzoek over sociaal-culturele veranderingen in Vlaanderen, dat in 1996 door de Administratie Planning en Statistiek werd besteld, zitten een paar gelijkaardige uitspraken. In Tabel 2 worden de frequenties voor deze uitspraken uitgezet.

TABEL 2: ANTWOORDPERCENTAGES NEGATIEVE PERCEPTIE VERZORGINGSSTAAT (APS-SURVEY, 1996)

	Helemaal niet akkoord	Niet akkoord	Midden	Akkoord	Helemaal akkoord
De welvaartstaat zorgt ervoor dat mensen lui worden	3,6	29,9	20,0	38,9	7,6
De welvaartstaat zorgt ervoor dat mensen niet meer voor zichzelf zorgen	3,8	37,8	26,2	28,3	3,9
De sociale uitkering komt enkel ten goede aan mensen die het helemaal niet nodig hebben	11,0	51,1	22,3	13,1	2,5

Voor twee van de drie uitspraken hebben we opvallend hogere percentages bevestigende antwoorden in vergelijking met de resultaten uit onze survey. Gelijklopend is dat de uitspraak die betrekking heeft op luiheid als gevolg van de welvaartstaat in beide onderzoeken de meeste bijval kent. In ons onderzoek stemt 35% in met die uitspraak, in de APS-survey 46%. Uit de vergelijking van de twee surveys zou men kunnen besluiten dat de houding ten aanzien van de verzorgingsstaat tussen 1996 en 2001 minder negatief is geworden. Dit zou echter een te voorbarige besluittrekking zijn. Het verschil in percentages moet minstens ten dele aan de formulering van de uitspraken worden toegeschreven. In ons onderzoek hebben we het over de "verzorgingsstaat", in de APS-survey gaat het over de "welvaartsstaat". In de gespecialiseerde literatuur gelden die termen als synoniem. Voor de bevolking hebben ze een echter andere connotatie en gevoelswaarde. De "welvaartstaat" roept het beeld op van welvarende, rijke mensen terwijl de "verzorgingsstaat" eerder het beeld oproept van behoeftigen. Het lui worden en niet meer om elkaar geven, associeert men gemakkelijker met welvaart dan met de zorgzaamheid van de samenleving. In onze survey is 23% het eens met de uitspraak dat de uitkeringen *grotendeels* terechtkomen bij mensen die ze niet nodig hebben. In de APS-survey meent 16% dat ze *enkel* bij die mensen terechtkomen.

Een ander onderzoek in Vlaanderen peilt naar de opvattingen van de Vlaming over een specifieke sector van het sociaal zekerheidsstelsel namelijk de werkloosheidsverzekering. Verhue e.a. (1999) komen tot de bevinding dat een meerderheid van de respondenten de mening deelt dat een grote proportie van de werklozen niet bereid is om op korte termijn een job te aanvaarden (56%) en dat werklozen mits een kleine inspanning vlot een job zouden kunnen vinden (57%). Verassend in dit onderzoek is dat

lager geschoolden sterker twifelen aan de bereidheid tot werken van de werklozen, terwijl hun kans op werkloosheid toch aanzienlijk hoger is.

Ook in ons buurland Nederland, wordt onderzoek verricht naar de negatieve visie op de verzorgingsstaat. Wim Van Oorschot voerde in 1995 een onderzoek uit naar sociale zekerheid en arbeid³. De stellingen die in Nederland gebruikt werden zijn soms vergelijkbaar met onze stellingen. In Tabel 3 worden een paar uitspraken en hun percentages vergeleken.

TABEL 3: NEGATIEVE PERCEPTIE VERZORGINGSSTAAT, VERGELIJKING VLAANDEREN - NEDERLAND

Vlaanderen DS2001	Niet akkoord	Midden	Akkoord
<i>Nederland</i>	<i>Nee</i>	<i>Enigszins</i>	<i>Ja</i>
De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen lui worden (Vlaanderen)	38.7	26,2	35.1
<i>Door het stelsel van sociale zekerheid worden mensen lui en gemakzuchtig (Nederland)</i>	29	49	27
De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen niet meer voor zichzelf zorgen (Vlaanderen)	52	26.5	21.5
<i>Door het stelsel van sociale zekerheid willen de mensen niet meer voor elkaar zorgen (Nederland)</i>	30	49	21
Door de SZ stijgt de werkloosheid (Vlaanderen)	46.4	28,0	25.6
<i>Door het stelsel van sociale zekerheid stijgt de werkloosheid (Nederland)</i>	40	39	21

De opvattingen van de Nederlanders en de Vlamingen zijn vrij vergelijkbaar. Het grootste verschil schuilt in de omvang van de middencategorie. Deze is veel groter in Nederland. Dat is waarschijnlijk niet het gevolg van grotere onzekerheid van de Nederlanders, maar een artefact van de wijze waarop de respondenten konden antwoorden. Bij ons konden ze kiezen uit vijf antwoordmogelijkheden, terwijl in het Nederlandse onderzoek slechts drie mogelijkheden voorzien waren: ja, enigszins en nee. Daardoor is de categorie “enigszins” gezwollen.

³ De data in dit rapport geven de Nederlandse publieke opinie over arbeid en sociale zekerheid weer, zoals die aanwezig was in het najaar van 1995. In die periode zijn aan het NIPO-Telepanel, verdeeld over drie weken, drie verschillende vragenlijsten voorgelegd die op de thematiek betrekking hadden. Het NIPO-Telepanel is een representatieve steekproef van een 1000-tal huishoudens, overeenkomend met ca. 1700 personen van 16 jaar en ouder, die door het NIPO van een computer met modem zijn voorzien. Elk weekend beantwoorden de panelleden via de computer vragen over uiteenlopende onderwerpen. De vragen van het TISSER-Solidariteitsonderzoek zijn voorgelegd aan een steekproef van 1500 personen uit het Panel-deelnemersbestand. Van deze 1500 hebben 1421 personen (95%) alle drie de vragenlijsten ingevuld.

De radicale Angelsaksische kritiek vindt in de Amerikaanse publieke opinie duidelijk meer gehoor. Verschillende vergelijkende onderzoeken tonen aan dat Amerikanen merkelijk minder steun verlenen aan een door de overheid georganiseerde herverdelende politiek (zie o.m. Shapiro & Young, 1989, Evans, 1995). In een overzichtsartikel melden Shapiro en Young (1989) dat de idee dat de overheid verantwoordelijk is om inkomensongelijkheden te reduceren, bij Amerikanen maar op half zoveel instemming kan rekenen als bij Europeanen. Dit verzet tegen overheidsinterventie wordt doorgaans verklaard door de individualistische Amerikaanse cultuur. Amerikanen zijn de idee van gelijkheid wel genegen, maar de overheid mag het individuele initiatief van de burgers niet in de weg staan. Een interventionistische politiek staat haaks op Amerikaanse waarden zoals individuele verantwoordelijkheid en sociale mobiliteit. De “American Dream” houdt de Amerikanen immers voor dat door hard te werken iedereen kan opklimmen tot een gerespecteerde sociale positie. Armoede en werkloosheid verschijnen in deze opvatting als indicaties van persoonlijk falen. Zo blijkt uit een recente poll (Taylor 2000) dat 45 percent van de Amerikanen vindt dat armen zelf de schuld dragen van hun armoede, slechts 36 percent verwerpt deze stelling. Zevenenzeventig percent van de Amerikanen vindt dat de meeste werklozen werk zouden vinden zonder veel problemen als ze daar moeite toe zouden doen, 75 percent stemt in met de uitspraak dat de meeste mensen die beroep moeten doen op openbare bijstand (“to be on welfare”), werk zouden vinden als ze die bijstand niet zouden krijgen. Een niet onbelangrijk deel van de bevolking, een kwart tot een derde, is van oordeel dat de verzorgingsstaat ronduit negatieve effecten heeft. Zij vormen een niet te verwaarlozen “marktsegment” waarop rechtse politici kunnen inspelen. In Nederland lijkt een vergelijkbare proportie van de bevolking vatbaar voor het Angelsaksische discours over de negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat. In het land waar die kritiek is gegroeid, de Verenigde Staten, is dat een veel grotere proportie. Wij buigen ons nu over de vraag wie, welke Vlamingen, gevoelig en vatbaar zijn voor dat radicale anti-verzorgingsstaatsdiscours.

2.3 De kritiek verklaard

2.3.1 *De effecten van sociale achtergrond*

2.3.1.1 *De invloed van sociaal-demografische kenmerken*

Om na te gaan wie in de Vlaamse bevolking bijzonder vatbaar is voor de negatieve perceptie van de verzorgingsstaat, hebben we de verschillende uitspraken, na statistische analyse, gegroepeerd in één meetschaal⁴. We noemen deze de ‘negatieve perceptie van de verzorgingsstaat’. De respondenten krijgen op deze schaal een score die varieert tussen 0 en 100. Concreet, als een respondent een score 0 behaalt op de schaal dan betekent dit dat hij/zij voor alle uitspraken die wijzen op een negatieve houding ten aanzien van de verzorgingsstaat ‘helemaal niet akkoord’ geantwoord heeft. Analoog, als de respondent een score 100 behaalt op de schaal, dan betekent dit dat hij/zij voor alle deze uitspraken ‘helemaal akkoord’ geantwoord heeft. Over alle respondenten heen bedraagt het gemiddelde op de meetschaal voor een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat, 42.5 op 100. Deze score bevestigt wat we al weten. De bevolking is behoorlijk verdeeld over deze uitspraken, maar de proportie die ze verwerpt is toch nog net iets groter dan de proportie die er mee instemt.

Een score van boven de 50 op deze meetschaal wijst op een tendens tot instemming met de uitspraken die een negatieve perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat uitdrukken. In onze vragenlijst behaalden 1079 respondenten, of 1/3 van ons totaal aantal respondenten, een score hoger dan 50. Slechts een héél klein percentage respondenten (ongeveer 1%) stemt volledig in met alle uitspraken.

Om een profiel op te stellen van de respondenten die een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat hebben, hanteren we het criterium van 50 of minder versus meer dan 50. De respondenten worden opgesplitst in twee groepen, degenen die een score behalen van meer dan 50 op de meetschaal tegenover degenen die een score behalen van 50 of minder op de meetschaal.

⁴ Voor een overzicht van alle schalen en hun schaalwaarden, zie TOR2002/14 Elchardus M. & Tresignie C. (2002) Technisch rapport DS2001. Brussel, Vakgroep Sociologie VUB, Onderzoeksgroep TOR.

In de profilering van de respondenten maken we een onderscheid tussen achtergrondkenmerken en houdingen. De achtergrondkenmerken splitsen we verder op in sociaal-demografische, sociaal-economische en sociaal-culturele kenmerken.

2.3.1.2 Sociodemografische kenmerken

Als sociodemografische kenmerken gebruiken we het geslacht, het onderwijsniveau en de leeftijd van de respondenten.

Tussen mannen en vrouwen blijkt geen significant verschil te bestaan voor wat betreft hun opvattingen over de negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat.

Naar onderwijsniveau blijken er wel verschillen te bestaan (zie Tabel 4).

TABEL 4: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR ONDERWIJSNIVEAU (PERCENTAGES)

	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Geen en lager	61,7	38,3	751
Lager secundair	68,0	32,0	766
Hoger BSO	63,9	36,1	233
Hoger TSO	67,3	32,7	404
Hoger ASO	76,4	23,6	491
Hoger onderwijs	75,9	24,1	734
Totaal	69,2%	30,8%	3379

p-waarde: .000 , eta: .152⁵

Bij de respondenten die een diploma hoger onderwijs behaalden, heeft ongeveer één op vier respondenten een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat. Bij de laagst geschoolden is deze verhouding hoger dan één op drie. Het geloof in de negatieve effecten vinden we proportioneel meer bij de laaggeschoolden en de afgestudeerden van het beroepsonderwijs.

Op gelijkaardige wijze wordt nagegaan of de leeftijd samenhangt met de perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat (Tabel 5).

⁵ De p-waarde is een significantiemaat en geeft indicatie van de kans dat de associatie toevallig is (dus hoe kleiner deze maat, hoe hoger de significantie). De eta is een associatiemaat die theoretisch kan variëren van 0 (geen enkel verband) tot 1 (een complete samenhang).

TABEL 5: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR LEEFTIJD (PERCENTAGES).

	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
18-25	73,5	26,5	491
26-35	66,8	33,2	704
36-45	69,3	30,7	735
46-55	73,6	26,4	613
56-65	70,3	29,7	495
66-75	60,1	39,9	421
Totaal	69,2	30,8	3459

p-waarde: .000, eta: .115

De relatie is hier niet zo duidelijk. De jongste categorie respondenten heeft een beduidend lagere proportie leden die een negatieve perceptie vertonen dan de oudste categorie. Voor alle leeftijdscategorieën tussen deze twee uitersten, vallen echter geen duidelijke patronen te onderscheiden. Opvallend is wel dat de categorieën waarvan men kan verwachten dat zij sociaal kwetsbaar zijn, laaggeschoolden en ouderen, zich onderscheiden door een zeer negatieve inschatting van de gevolgen van de verzorgingsstaat.

2.3.1.3 Sociaal-economische kenmerken

Als sociaal-economische kenmerken kijken we hier naar de effecten van het leven van een vervangingsinkomen, van de sector waarin men tewerkgesteld is en van het netto maandinkomen.

Men zou verwachten dat mensen die leven van een vervangingsinkomen positiever staan tegenover de verzorgingsstaat dan de anderen. Dat blijkt echter niet het geval te zijn. Straks, als we tegelijkertijd rekening houden met de invloed van verschillende factoren, zullen we zien dat het vervangingsinkomen wel het verwachte effect heeft. Het is echter niet meteen zichtbaar omdat de kans een vervangingsinkomen te hebben sterk samenhangt met de leeftijd, zodat men tegelijkertijd voor leeftijd en het hebben van een vervangingsinkomen moet controleren, om de juiste samenhang te zien.

Voor de tewerkstellingssector maken we een onderscheid tussen zelfstandigen, mensen die werken in de privé-sector, werknemers van de overheid en van een door de overheid gesubsidieerde organisatie. Het gaat om het huidig beroep of om het laatst uitgeoefende beroep. De

gepensioneerden zijn dus wel in Tabel 6 opgenomen. Mensen die nooit een beroepsactiviteit hebben uitgeoefend zijn dat niet.

TABEL 6: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR SECTOR VAN TEWERKSTELLING (PERCENTAGES)

	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Zelfstandig	53,5	46,5	344
Privé sector	68,5	31,5	1800
Overheid	71,5	28,5	389
Een door de overheid gesubsidieerde organisatie	78,8	21,2	396
Totaal	68,5	31,5	2929

p-waarde: .000, eta: .159

Er zijn opvallende, maar weinig verbazende verschillen naar sector. Respondenten die als zelfstandige werken (of gewerkt hebben) en, in iets mindere mate, de mensen die tewerkgesteld zijn in de privé-sector, staan beduidend negatiever tegenover de verzorgingsstaat dan de ambtenaren en de werknemers van de gesubsidieerde sectoren. Onder de zelfstandigen heeft bijna de helft een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat. Van de respondenten die tewerkgesteld zijn in een door de overheid gesubsidieerde organisatie, heeft slechts één op vijf een negatieve beeld van de werking van de verzorgingsstaat.

Als laatste sociaal-economisch kenmerk kijken we naar het beschikbare (netto) gezinsinkomen (Tabel 7).

TABEL 7: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR INKOMENSCATEGORIE (PERCENTAGES)

	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Minder dan 40.000	63,1	36,9	720
Tussen 40000 en 59999	69,5	30,5	823
Tussen 60000 en 79999	72,0	28,0	560
Tussen 80.000 en 99.999	69,8	30,2	536
Meer dan 100.000	73,6	26,4	629
Totaal	69,3	30,7	3268

p-waarde: .000, eta: .102

We zien hier een bevestiging van de al eerder vastgestelde tendens. Sociaal of sociaal-economisch zwakkeren staan negatiever tegenover de

verzorgingsstaat of onderkennen althans meer negatieve effecten. De veelverdieners staan proportioneel minder negatief tegenover de verzorgingsstaat dan de respondenten met de laagste inkomens. Van deze laatste vertoont meer dan een derde een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat. Voor de respondenten die aangeven voor hun gezin over méér dan 100.000 Bfr per maand te beschikken, is deze proportie slechts één op vier.

2.3.1.4 Sociaal-culturele kenmerken

Als sociaal-culturele kenmerken weerhielden we de zendervoorkeur en de participatie aan het verenigingsleven of het middenveld.

TABEL 8: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR VORKEUR TV-ZENDER

	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
TV1	73,4	26,6	1009
Canvas Ketnet	76,5	23,5	545
VTM	65,9	34,1	528
Ka2	67,7	32,3	99
VT4	68,6	31,4	118
Regionale zender	66,7	33,3	21
Buitenlandse of anderstalige zender	67,4	32,6	132
Totaal	71,7	28,3	2452

p-waarde: .000, eta: .126

De mensen die een voorkeur voor een openbare zender uitdrukken (TV1, Canvas) zien minder negatieve effecten van de verzorgingsstaat dan degenen die een voorkeur uitdrukken voor commerciële of regionale zenders. Ongeveer één op de vier "openbare omroep-fans" heeft een negatieve kijk op de gevolgen van de verzorgingsstaat. Onder de respondenten die één van de commerciële zenders aanduiden als beste Tv-zender is de verhouding één op drie.

Om de invloed van de deelname aan het verenigingsleven op de perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat in te schatten maken we gebruik van de intensiteit van het actief en/of bestuurslidmaatschap.

TABEL 9: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR LIDMAATSCHAP (PERCENTAGES)

	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Geen actief of bestuurslid	66,1	33,9	1375
Actief en/of bestuurslid	72,5	27,5	1854
Totaal	69,8	30,2	3229

p-waarde: .005, eta: .049

Mensen die actief zijn in het verenigingsleven hebben een iets lagere kans op een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat. Van alle respondenten die aangeven geen lid te zijn van een vereniging heeft één op drie een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat. Voor de respondenten die wel lid zijn van één of meerdere verenigingen daalt de proportie tot iets meer dan één op vier.

2.3.1.5 De simultane invloed van de achtergrondkenmerken

Omdat de verschillende kenmerken waarvan we de mogelijke invloed hebben overlopen, onderling samenhangen, is het aangewezen hun samenhang met de perceptie van de verzorgingsstaat simultaan te bekijken. We doen dit door het schatten van een zogeheten structureel model met behulp van het programma Amos.

Het al dan niet actief en/of bestuurslid zijn van een vereniging is niet in het model opgenomen omdat het, na controle voor de andere variabelen, geen rechtstreeks effect of netto samenhang heeft op de perceptie van de verzorgingsstaat. Participatie is dus niet rechtstreeks belangrijk voor de perceptie van de verzorgingsstaat. De overige achtergrondkenmerken hebben wel een effect op de perceptie. In Tabel 10 worden de *significante*⁶ achtergrondkenmerken gerangschikt van grootste naar kleinste totale effect en met de omschrijving van dat effect.

⁶ Alle gepresenteerde effecten zijn significant. Agfi: .997

TABEL 10: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR ACHTERGRONDKENMERKEN (TOTALE EFFECTEN)

	Totale effect	Betekenis
Onderwijs	-.078	Hoe lager het onderwijsniveau, hoe negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Vervangings-inkomen	-.075	Mensen die niet leven van een vervangingsinkomen, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Sector	-.073	Mensen die zelfstandig zijn of in de privé-sector werken zijn negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat dan mensen die voor de overheid of in een door de overheid gesubsidieerde sector werken
Leeftijd	.050	Ouderen staan negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Media ⁷	-.049	Mensen die opteren voor populaire media, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Inkomen	-.048	Hoe lager het inkomen, hoe negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat

Een paar van de waargenomen samenhangen lijken evident. Mensen die minder afhankelijk zijn van door de overheid gesubsidieerde initiatieven, zoals zelfstandigen en werknemers in de privé, alsook mensen die geen beroep moeten doen op een vervangingsinkomen, staan globaal genomen iets negatiever tegenover de verzorgingsstaat. Eén effect is verrassend. Ook na controle voor de andere achtergrondkenmerken blijken de voorstanders van commerciële televisie vatbaarder voor de radicale kritiek op de verzorgingsstaat dan de aanhangers van de publieke omroep. Een aantal effecten lijkt contra-intuïtief. Mensen met een stevige sociaal-economische positie, een hoog opleidingsniveau en een hoog inkomen, zien minder negatieve effecten van de verzorgingsstaat dan men met een laag inkomen en een laag onderwijsniveau. Ook de negatievere houding van de ouderen, die van herverdeling afhankelijk zijn voor een pensioen, kan tot de categorie van de contra-intuïtieve effecten worden gerekend. Sociaal kwetsbare groepen blijken vatbaarder voor het geloof in de negatieve effecten van de verzorgingsstaat.

Die paradoxale vaststellingen vragen alvast om een verklaring. Toch moeten we voorzichtig zijn met bovenstaande tabel. Al de weerhouden achtergrondkenmerken hebben een statistisch betekenend effect, maar dat

⁷ Het achtergrondkenmerk media is een continue variabele (geconstrueerd met PRINCALS) met beste en slechste TV-zender. Wie laag scoort op deze dimensie vindt VT4, Ka2 of VTM de beste zender en Canvas en TV1 de slechste, diegene die hoog scoort vindt Canvas en TV1 de beste zender en VT4, Ka2 of VTM de slechste zender. Men kan de dimensie omschrijven in een continu variabele die loopt van populaire zenders naar elitaire zenders.

effect is in alle gevallen zwak tot zeer zwak. Al de onderzochte achtergrondkenmerken samen, verklaren slechts 2.7% van de variantie in de perceptie van de verzorgingsstaat. Dat is bijzonder weinig. Het besluit dat we dienen te trekken, is dat de negatieve perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat eigenlijk nauwelijks kan worden verklaard op basis van geslacht, leeftijd, sector van tewerkstelling, afhankelijkheid van een vervangingsinkomen, mediavorkeur, middenveldparticipatie, inkomen en onderwijsniveau. Sociaal zwakkeren zien meer negatieve effecten, mensen die van herverdeling afhankelijk zijn zien er minder, net als de aanhangers van de openbare televisie, maar het gaat in alle gevallen om zwakke samenhangen en effecten. De negatieve houding ten opzichte van de verzorgingsstaat blijkt aanwezig in alle lagen van de bevolking, zonder dat de ene of andere sociaal-demografische of sociaal-economische groep er uitspringt. De verklaring van die houding dient dus elders te worden gezocht.

In de volgende paragraaf onderzoeken we de mogelijkheid dat de perceptie van de verzorgingsstaat niet zozeer wordt bepaald door de condities waaronder men, ten gevolge van sociaal-demografische kenmerken en sociaal-economische status, leeft, maar door meer algemene opvattingen over mens en samenleving.

2.3.2 Het effect van houdingen op de perceptie van de verzorgingsstaat

Een eerste houding waarvan we de samenhang met de perceptie van de effecten van de verzorgingsstaat onderzoeken, is het gelijkheidsstreven. Dit drukt uit in welke mate men vindt dat de bestaande ongelijkheden te groot zijn, eventueel nog groter worden en meent dat de overheid effectief moet optreden om de bestaande ongelijkheden te verkleinen (voor de precieze wijze van meten, zie bijlage). Het lijkt plausibel dat wie voorstander is van gelijkheid, minder snel negatieve uitwaseringen zal zien van de georganiseerde solidariteit. Mensen die minder zwaar tillen aan het bestaan van ongelijkheid, zullen ook gemakkelijker nadelen zien aan voorzieningen die een herverdelend effect hebben. De negatieve perceptie van de verzorgingsstaat is dan minder een reactie op eigenschappen van die verzorgingsstaat of op de eigen conditie in die verzorgingsstaat, meer een uiting van de ideologische opstelling.

Voor het meten van het gelijkheidsstreven hanteren we dezelfde procedure als voor de meetschaal voor een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat. We splitsen de respondenten op in een categorie die meer dan 50 behalen op de meetschaal en dus positief staan tegenover een gelijkheidsstreven en een categorie die 50 of minder behalen op deze meetschaal en dus tegen een herverdeling gekant zijn. De verdeling is voor deze meetschaal minder gelijkmatig dan in het geval van de meetschaal voor de negatieve perceptie van de verzorgingsstaat omdat het gelijkheidsstreven heel sterk is in Vlaanderen. De overgrote meerderheid van de Vlamingen steunt de gelijkheidsverzuchting.

TABEL 11: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR GELIJKHEIDSTREVEN (PERCENTAGES)

	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Anti-gelijkheidsstreven (≤ 50)	61,5	38,5	732
Pro-gelijkheidsstreven (> 50)	71,0	29,0	2732
Totaal	69,0	31,0	3464

p-waarde: .000, eta: .086

Mensen die het gelijkheidsstreven afwijzen, menen inderdaad meer negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat te onderkennen. Het verband tussen de twee houdingen is echter zwakker dan men zou verwachten. Bij de (eerder dunbevolkte) categorie die geen voorstander is van het gelijkheidsstreven neigt de proportie respondenten met een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat naar de 40%. Bij de categorie respondenten die voorstander is van een gelijkheidsstreven bedraagt de proportie ongeveer 30%. De samenhang is er, maar de mate waarin men instemt met de radicale, negatieve kritiek op de gevolgen van de verzorgingsstaat lijkt niet meteen een onderdeel te zijn van een ideologische opstelling voor of tegen gelijkheidsstreven.

We onderzochten ook het effect van de mate waarin mensen van oordeel zijn dat het eigen geluk dat van anderen veronderstelt. Dit gevoel van verbondenheid wordt gemeten met uitspraken als: “ik voel me pas echt goed als ik me samen met anderen voor iets kan inzetten”, “mensen kunnen pas echt vrij zijn als niemand wordt uitgesloten” en “de mens heeft het geluk van zijn medemens nodig” (zie bijlage). Men zou verwachten dat mensen die met

dergelijke uitspraken instemmen, minder vatbaar zijn voor de negatieve kritiek op de verzorgingsstaat. Dat blijkt echter niet het geval te zijn. Tussen het gevoel van verbondenheid en de perceptie van de negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat, bestaat geen verband. Dit versterkt de indruk dat de mate waarin men instemt met de radicale kritiek op de verzorgingsstaat, niet sterk samenhangt met gelijkheidsstreven en algemene opvattingen over solidariteit. Daarom kijken we vervolgens naar een paar houdingen die op onbehagen wijzen. Het is immers mogelijk dat het geloof dat de georganiseerde solidariteit de mensen lui en afhankelijk maakt en de vatbaarheid voor associaties tussen verzorgingsstaat en profitariaat, de uiting zijn van een algemeen onbehagen. Het onbehagen meten we aan de hand van twee indicatoren. De eerste heeft betrekking op het toekomstbeeld, de tweede op het onveiligheidsgevoel (Elchardus en Smits, 2001). De twee meetschalen worden beschreven in de bijlage. We verwachten dat mensen die de toekomst somber inzien, alsook degenen die zich onveilig voelen, sneller geneigd zullen zijn over alles en nog wat chagrijnig te worden. Het geloof in de negatieve effecten van de verzorgingsstaat is in dat geval een uiting van verzuring.

Om het verband tussen het veiligheidsgevoel en de toekomstverwachting enerzijds, de perceptie van de negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat anderzijds na te gaan, volgen we steeds dezelfde procedure en splitsen de respondenten op in twee categorieën, degenen die meer dan 50 behalen op de meetschaal en degenen die 50 of minder behalen.

TABEL 12: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR TOEKOMSTBEELD (PERCENTAGES)

	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Geen negatief toekomstbeeld (≤ 50)	74,2	25,8	2708
Wel negatief toekomstbeeld (> 50)	51,1	48,9	755
Totaal	69,2	30,8	3463

p-waarde: .000, eta: .221

Er is een sterke samenhang tussen het toekomstbeeld en de perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat (Tabel 12). Wie somber naar de

toekomst blik, heeft bijna twee keer zoveel kans akkoord te gaan met de radicale kritiek op de verzorgingsstaat dan wie een positief toekomstbeeld heeft. Eén op de twee respondenten met een negatief toekomstbeeld, verbindt overwegend negatieve gevolgen aan de werking van de verzorgingsstaat. Voor de respondenten die geen negatief toekomstbeeld hebben is deze verhouding één op vier.

We zien eveneens een sterk verband tussen de perceptie van de verzorgingsstaat en het (on)veiligheidsgevoel (Tabel 13). De proportie Vlamingen met sterke gevoelens van onveiligheid is veel groter dan de proportie met een negatief toekomstbeeld (zie bijlage). Van degenen die zich weinig onveilig voelen, onderschrijft 20% de negatieve kritiek op de verzorgingsstaat. Bij degenen die zich onveilig voelen is dat 36%.

TABEL 13: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR ONVEILIGHEIDSGEVOELEN (PERCENTAGES)

Onveiligheidsgevoelens	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Geen onveiligheidsgevoelens (≤ 50)	80,4	19,6	1022
Wel onveiligheidsgevoelens (> 50)	64,2	35,8	2434
Totaal	69,0	31,0	3456

p-waarde: .000, eta: .245

Indien gevoelens van onveiligheid en een pessimistisch toekomstperspectief inderdaad op onbehagen wijzen, dient de instemming met de stellingen betreffende de negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat te worden beschouwd als minstens ten dele een uiting van onbehagen en verzuring. Uit eerder onderzoek is gebleken dat deze verzuring zich in Vlaanderen vertaalt in, of alleszins sterk geassocieerd is met, een welbepaald mens- of maatschappijbeeld (Elchardus en Smits, 2001; Elchardus en Pelleriaux, 2002). Daarin verschijnt de mens als een nutmaximaliserend wezen dat wars van waarden zijn eigenbelang nastreeft. Een beroep op waarden wordt huichelachtig geacht omdat de enige echte drijfveer van het handelen het eigenbelang is. Waarden en idealen worden enkel gebruikt om de ware drijfveren van het handelen te verhullen. In zo'n wereld wordt alles via macht beslecht. Daarom moet afwijkend gedrag hard worden aangepakt. Omdat mensen uit eigenbelang handelen, dient zo'n aanpak niet in de

eerste plaats op overtuiging, maar op repressie te steunen. Daarvoor is gezag nodig. Dat gezag mag en kan eigenlijk best autoritaire vormen aannemen. Enkel een sterk persoon kan orde op zaken stellen en orde doen heersen. Men dient, volgens dit mensbeeld, de opgelegde orde niet altijd te respecteren, maar wie de wet overtreedt, moet ook kunnen boeten. Omdat iedereen uit eigenbelang handelt, zijn vertegenwoordigers, zeker politieke vertegenwoordigers, niet te vertrouwen. Het parlement kan worden afgeschaft en de regering vervangen door een zakenkabinet of een sterke leider. De democratie zoals ze nu bestaat, geeft trouwens geen gevoel van effectiviteit, maar eerder van machteloosheid. Gewone mensen begrijpen niet wat er allemaal gebeurt en men houdt ook geen rekening met hen. De mens is niet vatbaar voor verandering, laat staan verbetering. Hij streeft altijd zijn eigen belang na. Men heeft enkel wat houvast aan mensen die op ons gelijken: men is veiliger binnen het gezin dan daarbuiten, beter met gelijkaardige mensen, beter met mensen uit eigen streek dan met anderen, beter bij eigen volk dan bij ander volk. Hoe groter de verschillen, hoe groter de risico's. De eigen cultuur is een moeizaam verworven *modus vivendi* in een samenleving van berekende egoïsten. Multiculturaliteit is daarom gevaarlijk. Nieuwe medeburgers zijn nieuwe concurrenten die werk afpakken als dit schaars is en die in elk geval profiteren van een sociale zekerheid die niet door "hen" maar door "ons" werd opgebouwd. Ze zijn te vreemd om er vertrouwen in te stellen (Elchardus en Smits, 2002). Over deze opvatting zijn de Vlamingen verdeeld. We hebben die verdeling de nieuwe sociaal-culturele breuklijn, of kort nieuwe breuklijn, genoemd.

Een aantal houdingen voorspellen goed welke positie mensen op die nieuwe breuklijn innemen: utilitair individualisme (de overtuiging dat mensen enkel handelen uit eigenbelang), ethnocentrisme (een negatieve houding ten opzichte van de migranten), autoritarisme en antipolitiek (een houding die ook wijst op grote scepsis te opzichte van de vertegenwoordigende democratie). De verschillende houdingen worden nader beschreven in de bijlage. Die verschillende houdingen hangen onderling heel sterk samen. Precies daarom kunnen ze worden beschouwd als één alignement van houdingen of één breuklijn. We onderscheiden daarop een rechtse en een linkse positie. De radicaal rechtse positie is degene die hierboven beschreven staat.

We verwachten dat een rechtse positie op de nieuwe breuklijn gepaard gaat met negatieve opvattingen over de gevolgen van de verzorgingsstaat, en dit om tweeërlei redenen. We zagen, ten eerste, al dat die kritiek frequenter en/of scherper is bij mensen die zich onbehaaglijk voelen en we weten dat onbehagen zijn ideologische vertaling vindt in een radicaal rechtse positie op de nieuwe breuklijn. Ten tweede, is er ook een inhoudelijk verband tussen de nieuwe breuklijn en de radicale kritiek op de verzorgingsstaat. De laatste is ontstaan vanuit een utilitaristische mensbeeld dat de “steuntrekker” beschouwt als een uit eigenbelang handelende plantrekker die zonder harde sanctionering niet zijn verantwoordelijkheden zal opnemen. In de Angelsaksische variant van de kritiek is dat mensbeeld prominent aanwezig. Het speelt eveneens een belangrijke rol in de radicaal rechtse positie op de nieuwe breuklijn.

TABEL 14: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR DE POSITIE OP DE SOCIAAL-CULTURELE BREUKLIJN (PERCENTAGES)

Sociaal-culturele breuklijn	Geen negatieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Negatieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Links op de sociaal-culturele breuklijn (≤ 50)	78,1	21,9	2279
Rechts op de sociaal-culturele breuklijn (> 50)	47,6	52,4	995
Totaal	68,8	31,2	3274

p-waarde: .000, eta: .373

Het verband tussen de positie op de nieuwe breuklijn en de perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat is inderdaad heel sterk, het sterkste van alle verbanden die totnogtoe werden bekeken. Bij degenen die links staan op de nieuwe breuklijn gelooft 22% dat de verzorgingsstaat de negatieve effecten heeft die de radicale kritiek er aan toeschrijft. Bij degenen die rechts staan op de nieuwe breuklijn is dat 52%. De positie op de nieuwe sociaal-culturele breuklijn blijkt sterk verbonden met de perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat.

2.3.3 Naar een verklaring van de negatieve perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat

De sociaal-demografische, sociaal-economische en sociaal-culturele factoren, zowel als de houdingen, kunnen onderling samenhangen. Daarom werden zij simultaan betrokken bij de verklaring van de negatieve perceptie

van de gevolgen van de verzorgingsstaat. Dit leidde tot een globaal verklaringsmodel, dat 23,3% van de variatie in de onderzochte houding verklaart. In dat model onderscheiden we directe en totale effecten. De directe effecten zijn de kenmerken die, volgens het geschatte model, rechtstreeks de houding ten opzichte van negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat beïnvloeden. Een bepaald kenmerk, bijvoorbeeld het onveiligheidsgevoel, kan die houding echter niet alleen rechtstreeks, maar ook onrechtstreeks beïnvloeden. Deze laatste kan, bijvoorbeeld, tot stand komen omdat het onveiligheidsgevoel de positie op de nieuwe breuklijn beïnvloedt en deze laatste de perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat kleurt. De totale effecten geven de som van de rechtstreekse en onrechtstreekse effecten weer. We bespreken eerst de directe effecten (Tabel 15), dan de totale (Tabel 16).

TABEL 15: DE KENMERKEN MET EEN RECHTSTREEKS EFFECT OP DE NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT (DIRECT EFFECT).⁸

	Direct effect	Betekenis
Sociaal-culturele breuklijn	.369	Mensen die rechts staan op de sociaal-culturele breuklijn, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Gelijkheidsstreven	-.177	Mensen die niet achter de idee van gelijkheidsstreven staan, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Onveiligheidsgevoelens	.118	Mensen die zich onveilig voelen, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Negatief toekomstbeeld	.105	Mensen die een negatief toekomstbeeld hebben, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Vervangingsinkomen	-.071	Mensen die niet leven van een vervangingsinkomen, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Leeftijd	-.069	Jongeren staan negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Sector	-.041	Mensen die zelfstandig zijn of in de privé-sector werken zijn negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat dan mensen die voor de overheid of in een door de overheid gesubsidieerde sector werken

Bij de directe effecten spelen de houdingen een veel belangrijker rol dan de achtergrondvariabelen. De belangrijkste invloed gaat uit van de positie op de nieuwe sociaal-culturele breuklijn. Een rechtse positie op die breuklijn gaat gepaard met een negatieve inschatting van de gevolgen van de verzorgingsstaat. De positie op de nieuwe breuklijn verschijnt in menig opzicht als de uitdrukking van onbehagen, van een negatief toekomstbeeld

⁸ Alle gepresenteerde effecten zijn significant. Agfi: .996.

en een gevoel van onveiligheid. Toch blijken het toekomstbeeld en de gevoelens van onveiligheid ook naast de positie op de nieuwe breuklijn vrij sterke directe effecten op de perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat te hebben. Wie pessimistisch naar de toekomst kijkt en zich onveilig voelt, heeft veel meer kans te geloven dat de verzorgingsstaat mensen lui en afhankelijk maakt en andere negatieve gevolgen heeft. Dit bevestigt de eerdere vaststellingen en wijst op het zeer grote belang van onbehagen voor de perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat. Naast de positie op de sociaal-culturele breuklijn en de indicatoren van het onbehagen, speelt ook de houding ten opzichte van het gelijkheidsstreven een rol. Verder spelen leeftijd, sector van tewerkstelling en het vervangingsinkomen een rol. Deze is echter, vergeleken bij de houdingen zeer bescheiden. Het is natuurlijk mogelijk dat achtergrondkenmerken hun rol vooral onrechtstreeks uitoefenen, via de houdingen. Dat blijkt echter niet het geval te zijn als we de totale effecten bekijken (zie Tabel 16).

TABEL 16: DIRECTE EN INDIRECTE EFFECTEN ⁹

	Totale effect	Betekenis
Sociaal-culturele breuklijn	.369	Mensen die rechts staan op de sociaal-culturele breuklijn, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Negatief toekomstbeeld	.268	Mensen die een negatief toekomstbeeld hebben, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Onveiligheidsgevoelens	.232	Mensen die zich onveilig voelen, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Gelijkheidsstreven	-.137	Mensen die niet achter de idee van gelijkheidsstreven staan, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Onderwijsniveau	-.094	Laagopgeleiden staan negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Vervangingsinkomen	-.074	Mensen die niet leven van een vervangingsinkomen, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Media	-.069	Mensen die opteren voor populaire media, staan negatiever ten opzichte van de verzorgingsstaat
Sector	-.066	Mensen die zelfstandig zijn of in de privé-sector werken zijn negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat dan mensen die voor de overheid of in een door de overheid gesubsidieerde sector werken
Leeftijd	.050	Ouderen staan negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Inkomen	-.030	Hoe lager het inkomen, hoe negatiever ten aanzien van de verzorgingsstaat

Als heel belangrijk verschijnen hier de positie op de nieuwe breuklijn en de indicatoren van onbehagen (pessimistisch toekomstbeeld en gevoel van

⁹ Alle gepresenteerde effecten zijn significant. Agfi: .996.

onveiligheid). De negatieve perceptie van de verzorgingsstaat blijkt in de eerste plaats een uiting van een utilitaristisch mensbeeld en van onbehagen. Het model biedt ook verklaringen voor de effecten van de sociaal-structurele en sociaal-culturele variabelen (zie hiervoor ook de modellen en de grafische voorstelling in bijlage). De iets negatievere houding ten aanzien van de welvaartsstaat van de *laagopgeleiden* kan volledig verklaard worden door de hierboven beschreven houdingen. Laagopgeleiden hebben immers aanzienlijk meer kans op een negatief toekomstbeeld, een rechtse positie op de sociaal-culturele breuklijn en onveiligheidsgevoelens.

Iets gelijkaardig geldt voor de *mediavorkeur*. Mensen met een populaire mediavorkeur zijn iets gevoeliger voor de negatieve kritieken op de verzorgingsstaat omdat hun profiel van houdingen sterk lijkt op dat van de laagopgeleiden (i.c. de drie hierboven vernoemde houdingen). Bovendien zijn ze minder vatbaar voor het gelijkheidsstreven.

Mensen die leven van een *vervangingsinkomen* zijn iets minder vatbaar voor de negatieve kritiek. Hier zien we, niet verwonderlijk, een direct effect: deze ervaringsgrond tempert de kritiek op de verzorgingsstaat, men is immers zelf afhankelijk van de voorzieningen van de verzorgingsstaat. De bijkomende indirecte effecten vlakken elkaar uit: steuntrekkers zijn zeer gevoelig voor het gelijkheidsstreven, wat de kritieken tempert, maar ze hebben tegelijk af te rekenen met onveiligheidsgevoelens, wat de kritieken aanzwengelt.

Mensen die werkzaam zijn in *sectoren* die minder op de overheid aangewezen zijn (zelfstandigen en werknemers in de privé-sector) zijn iets gevoeliger voor de kritieken op de welvaartsstaat. Deels gaat het om een direct effect, dat verder aangezwegeld wordt door het feit dat deze mensen minder vatbaar zijn voor het gelijkheidsdiscours en zich rechtser positioneren op de sociaal-culturele breuklijn.

De relatie tussen de *leeftijd* en de negatieve kritieken is zwak en vrij complex. In de beschrijvende statistieken zagen we reeds dat de ouderen (meerbepaald de 65plussers) het meest vatbaar zijn voor de kritiek. Ons model laat echter uitschijnen dat dit volledig te wijten is aan het feit dat ouderen meer af te rekenen hebben met onveiligheidsgevoelens en dat ze zich rechtser positioneren op de sociaal-culturele breuklijn. Het directe effect ligt immers in de omgekeerde richting. Na controle voor de andere

variabelen uit het model, zijn jongeren iets meer vatbaar voor de negatieve kritieken dan ouderen. Dit wijst wellicht eerder op een 'ideologisch' dan op een 'sociologisch' gegeven. In het descriptieve gedeelte viel reeds de bijzondere positie op van de 26- tot 35-jarigen, zij scoorden immers iets hoger op de schaal dan het bevolkingsgemiddelde. Dit is een generatie die is opgegroeid in de jaren tachtig, een periode waarin de kritieken op de verzorgingsstaat sterk doorklonken. In de volgende sectie, waar we de positieve houdingen ten aanzien van de verzorgingsstaat en de sociale zekerheid bespreken, komen we hier nog uitvoerig op terug.

Tenslotte zien we ook een zwak negatief effect van het *inkomensniveau*. Lage inkomensgroepen zijn iets meer vatbaar voor de kritieken, maar dit kan volledig verklaard worden door hun houdingen, vooral vanuit de onveiligheidsgevoelens en de rechtser positionering op de sociaal-culturele breuklijn die we in deze groepen aantreffen. Laagopgeleiden zijn bovendien ook iets meer vatbaar voor het gelijkheidsstreven en hebben iets meer kans op een negatief toekomstbeeld, twee factoren die eveneens de kritieken aanzwengelen.

Een negatieve perceptie van de verzorgingsstaat blijkt dus vooral te zijn veroorzaakt door een algemeen maatschappelijk onbehagen dat zijn uitdrukking vindt in de radicaal rechtse positie op de nieuwe breuklijn. Dat uit zich in de gecombineerde effecten van drie houdingen: de onveiligheidsgevoelens, een negatief toekomstbeeld en een rechtse positie op de sociaal-culturele breuklijn. Om het effect van die drie variabelen duidelijk voor te stellen, hebben we twee groepen gemaakt. In de eerste groep zitten de respondenten die op de sociaal-culturele breuklijn bij de meest linkse 50% zitten en tevens behoren bij de 50% van de bevolking dat zich het minst onveilig voelt en het meest positieve toekomstbeeld heeft. In het totaal gaat het om 21,7% van de respondenten. In de tweede groep zitten de respondenten die bij de 50% meest rechtse op de nieuwe breuklijn behoren, bij de 50% die zich het minst veilig voelt en de 50% met het meest pessimistische toekomstbeeld. In het totaal is dit 23,1% van de respondenten. In de Tabel 17 staan per groep de percentages die akkoord gaan met de verschillende stellingen van de radicale kritiek.

TABEL 17: NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT, EEN VERGELIJKING TUSSEN TWEE GROEPEN

	Groep1 50% laagsten akkoord ¹⁰	Groep2 50% hoogsten akkoord
De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen lui worden	21.2	51.0
De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen niet meer om elkaar geven	11.2	45.5
De verzorgingsstaat zorgt ervoor dat mensen niet meer voor zichzelf zorgen	11.7	34.4
De sociale uitkeringen komen grotendeels ten goede aan mensen die het helemaal niet nodig hebben	10.2	41.5
De SZ zorgt ervoor dat de economie in het slop geraakt	6.9	24.8
Door de SZ stijgt de werkloosheid	17.3	37.6

In de eerste groep gaat het om 7 à 21%. Mensen die zich relatief veilig voelen, zonder onbehagen naar de toekomst blikken en het utilitaristische mensbeeld verwerpen, zijn niet erg vatbaar voor de radicale kritiek op de verzorgingsstaat. Het meest overtuigend vinden zij nog de stellingen dat de verzorgingsstaat lui maakt (21% akkoord) en dat de sociale zekerheid de werkloosheid verhoogt (17% akkoord). De situatie is helemaal anders bij de mensen zich onveilig voelen, met onbehagen de toekomst tegemoet treden en die gevoelens vertalen in een utilitaristisch mensbeeld. In die groep, die bijna een kwart van de bevolking beslaat, gaat 25 à 51% akkoord met de uitspraken. Bij dat segment van de bevolking valt de radicale kritiek op de verzorgingsstaat in goede aarde. De voedingsbodem voor die kritiek is niet de klassieke rechtse opstelling, maar wel het onbehagen en het mens- en maatschappijbeeld dat wordt uitgedrukt in de radicaal rechtse positie op de nieuwe sociaal-culturele breuklijn.

3 De weldaden van de verzorgingsstaat

3.1 Het einde van de vanzelfsprekendheid

Tijdens de laatste 20 jaar van de 20ste eeuw hebben de reële en/of vermeende negatieve effecten van de verzorgingsstaat zoveel belangstelling gekregen, dat de positieve gevolgen ervan in de vergeethoek dreigden te geraken. De verzorgingsstaat was, zeker in de Europese verzorgings-

¹⁰ Percentage voor de categorieën akkoord en helemaal akkoord samen.

welvaartsstaten, een vanzelfsprekendheid geworden, die geen verdediging behoefde. De verzorgingsstaat en zijn voorzieningen werden door vele mensen beschouwd als een evident recht. Het werd gewoon tot de verantwoordelijkheid van de samenleving en de staat gerekend, om aan bepaalde basisnoden tegemoet te komen, zoals bijvoorbeeld het verschaffen van arbeid. Slaagde de samenleving daar niet in, dan moest de georganiseerde samenleving, de staat, een vervangingsinkomen bieden. Die kalme zekerheden werden door de radicale kritiek onderuit gehaald. De verzorgingsstaat werd terug een object om over na te denken. De verspreiding van de neoliberale denkbeelden en de ervaren crisis van de verzorgingsstaat, hebben vooral in de Scandinavische landen reacties losgeweekt. Daar is de maatschappelijke bewogenheid voor het behoud van de verzorgingsstaat vrij groot. In 1999 werd in Noorwegen door 6 vakbonden de beweging “For the Welfare State” opgericht. Inmiddels vertegenwoordigt deze groepering meer dan 1 miljoen inwoners op een totaal van 4.5 miljoen. Deze coalitie poogt de invloed van het neoliberale denken, de trend van toenemende ongelijkheid en de afbouw van sociale voorzieningen tegen te gaan en te keren. In februari 2001 organiseerde ze in Trondheim een succesrijke betoging die vooral een steunbetuiging aan de verzorgingsstaat en een kritiek op het neoliberalisme wilde zijn (<http://www.nnn.se/n-model/wahl.htm>).

Typisch voor de nieuwe houding is het boek van Wilding (1986), “In Defence of the Welfare State”. Het drukt de verandering uit in de openingszin: *Ten years ago a book entitled “In Defence of the Welfare State” would have seemed unnecessary and a slightly eccentric venture.* Her en der wordt sedert de jaren negentig de behoefte gevoeld de basisprincipes van de verzorgingsstaat te bevestigen en deze via zijn voordelen te legitimeren.

Hoewel de verzorgingsstaat en het sociale zekerheidssysteem in België ook zwaar onder druk staan en aan kritiek onderhevig zijn, bestaan er hier nog geen grote drukkingsgroepen zoals ‘For the welfare state’ die expliciet ijveren voor het behoud van de verzorgingsstaat. Eén mogelijke reden daarvoor is dat de Belgische verzorgingsstaat de neoliberale kritiek goed heeft weerstaan. Terugblikkend op al de jaren dat druk over de crisis van de verzorgingsstaat werd geschreven, blijkt dat bouwwerk opvallend robuust te zijn. Het komt niet onveranderd, onbevraagd en onbedreigd uit de crisis,

maar het lijkt stevig en gaaf (Deleeck, 2001). Een tweede mogelijke reden voor de afwezigheid van een bijzondere mobilisatie rond de verzorgingsstaat, is het bestaan van belangrijke politieke partijen die deze vorm van georganiseerde solidariteit verdedigen. Dat geldt voor SP.a en de CD&V.

Op haar toekomstcongres van 1998 bevestigde de SP nog eens haar overtuiging dat welvaart voor iedereen te danken is aan de doeltreffende verzorgingsstaat:

(...) Dat we in één van de meest welvarende landen van de wereld leven hebben we voor een groot stuk te danken aan ons stelsel van sociale zekerheid. Zonder sociale zekerheid zouden vier op tien van de Belgische gezinnen arm zijn. Dankzij de sociale zekerheid wordt dat herleid tot één gezin op zeventien.(...)

<http://www.sp.be/achtergrond/programma/toekomst/sociaal.asp#1>

In de beginselverklaring 'Elke mens telt' van de CD&V wordt een blijvende aandacht gevraagd voor de verzorgingsstaat en het sociale zekerheidssysteem:

(...) We moeten onze aandacht voor onder meer een sterke en brede sociale zekerheid en voor de problemen van ongelijkheid en uitsluiting levendig houden en mogen niet berusten in goede resultaten. (...)

http://www.cdenv.be/programma/congresteksten/elke_mens_telt.htm

In de teksten waarin de verdediging van de verzorgingsstaat wordt opgenomen, vindt men frequent vier argumenten terug: de sociale zekerheid voorkomt armoede, biedt mensen kansen, geeft hen reële vrijheid en behoedt voor misdaad en onrust. Het zijn deze stellingen die we, in een aangepaste en begrijpelijke vorm aan de bevolking hebben voorgelegd.

TABEL 18: ANTWOORDPERCENTAGES POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT EN DE SOCIALE ZEKERHEID

	Helemaal niet akkoord	Niet akkoord	Midden	Akkoord	Helemaal akkoord
Door het stelsel van sociale zekerheid wordt maatschappelijke onrust voorkomen	5,4	12,3	31,7	37,9	12,6
SZ zorgt ervoor dat grootschalige armoede en ellende vermeden worden	4,8	11,3	19,5	42,3	22,1
Door SZ wordt voor velen het leven vrijer en aangenamer	4,1	9,3	27,2	43,0	16,4
Door de SZ krijgt iedereen een kans om iets van zijn leven te maken	4,8	14,3	28,9	37,4	14,7

Voor elk van de vier uitspraken vinden we een duidelijke meerderheid die akkoord of helemaal akkoord is. Afhankelijk van de uitspraak varieert deze van 51 tot 64%. Slechts 16% van de ondervraagden gelooft niet dat de verzorgingsstaat doeltreffend is in het bestrijden van de armoede. De door onder meer Anciaux en Verhofstadt ingeroepen ondoeltreffendheid van de verzorgingsstaat, vindt blijkbaar weinig aanhang. De minste instemming krijgt de stelling dat de verzorgingsstaat onrust voorkomt en een conflictbeheersende functie vervult. Daaraan twijfelt een derde van de bevolking. In elk geval is in Vlaanderen een zeer grote groep aanwezig die gevoelig is voor de argumenten die doorgaans ter verdediging van de verzorgingsstaat worden ingeroepen.

Net zoals voor de negatieve perceptie van de verzorgingsstaat, kunnen we ook voor de positieve perceptie een aantal vergelijkingen maken tussen ons onderzoek en Nederlands onderzoek (Van Oorschot, 1996).

TABEL 19: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT: VERGELIJKING VLAANDEREN – NEDERLAND

Vlaanderen DS2001	Niet akkoord	Midden	Akkoord
<i>Nederland</i>	<i>Nee</i>	<i>Enigszins</i>	<i>Ja</i>
Door het stelsel van sociale zekerheid wordt maatschappelijke onrust voorkomen (Vlaanderen)	17.7	31.7	50.5
<i>Door het stelsel van sociale zekerheid wordt maatschappelijke onrust voorkomen (Nederland)</i>	15	44	40
SZ zorgt ervoor dat grootschalige armoede en ellende vermeden worden (Vlaanderen)	16.1	19.5	64.4
<i>Door het stelsel van sociale zekerheid wordt grootschalige armoede en ellende voorkomen (Nederland)</i>	11	33	55
Door SZ wordt voor velen het leven vrijer en aangenamer (Vlaanderen)	13.4	27.2	59.4
<i>Door het stelsel van sociale zekerheid wordt voor velen het leven vrijer en aangenamer (Nederland)</i>	13	44	42
Door de SZ krijgt iedereen een kans om iets van zijn leven te maken (Vlaanderen)	19.1	28.9	52.1
<i>Door het stelsel van sociale zekerheid krijgt ieder een kans om iets van zijn/haar leven te maken (Nederland)</i>	16	44	40

Ook hier stelt zich een probleem bij de vergelijking omdat Van Oorschot slechts drie antwoordmogelijkheden voorziet, wat de middencategorie doet aanzwellen. Daardoor lijken de Vlamingen vastberadener dan de Nederlanders en zijn ze talrijker, om akkoord zowel als om niet akkoord te gaan. Als we daarmee rekening houden, lijken de Vlamingen toch iets meer in te stemmen met de positieve effecten van de sociale zekerheid.

Zowel Vlaanderen als Nederland passen in het Europese stamien. Op Europees niveau werd het draagvlak van de verzorgingsstaat door John Gelissen (2001) onderzocht. Uit zijn onderzoek blijkt dat de steun voor de verzorgingsstaat bijzonder groot is. Europese burgers staan in het algemeen achter de idee van een sociale zekerheid. Voor alle onderzochte landen (Ierland, Groot-Brittannië, Frankrijk, West-Duitsland, België, Nederland, Denemarken, Italië en Griekenland) wordt een hoge tot zeer hoge mate van steun aangetroffen, vergelijkbaar met wat we in ons onderzoek vinden.

3.2 De positieve perceptie van de verzorgingsstaat verklaard

Voor het verklaren van de waargenomen houdingen betreffende de positieve gevolgen van de verzorgingsstaat kijken we, net als voor de negatieve perceptie van de verzorgingsstaat, eerst naar de samenhang met een aantal achtergrondkenmerken en dan naar die met houdingen. Bij de presentatie volgen we dezelfde werkwijze. We splitsen de respondenten terug op in twee groepen, met enerzijds de respondenten die meer dan 50 scoren op de geconstrueerde meetschaal (en die dus de positieve perceptie van de verzorgingsstaat ondersteunen) en anderzijds de respondenten die 50 of minder scoren op de meetschaal.

3.2.1 Achtergrondkenmerken en positieve perceptie van de verzorgingsstaat

3.2.1.1 Sociaal-demografische kenmerken

Mannen verschillen betrekkelijk weinig van vrouwen in hun houding ten aanzien van de positieve gevolgen van de verzorgingsstaat (zie Tabel 20). Deze laatste krijgt meer steun van de mannen. De proportie vrouwen die de positieve gevolgen erkennen (twee op drie) is kleiner dan de proportie mannen (drie op vier).

TABEL 20: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR GESLACHT (PERCENTAGES)

	Geen positieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Positieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Man	26,3	73,7	1712
Vrouw	32,7	67,3	1771
Totaal	29,6	70,4	3483

p-waarde: .000, eta: .073

In de Verenigde Staten stelde McClain (2002) al vast dat de steun voor de verzorgingsstaat afkalft bij de jongeren. In tegenstelling tot de analyse voor de negatieve perceptie van de verzorgingsstaat vinden we in Vlaanderen eveneens een duidelijk en vrij sterk verband tussen de positieve perceptie en de leeftijd (zie Tabel 21). De positieve gevolgen van het stelsel worden vooral door de oudere respondenten onderkend. Naarmate de mensen jonger zijn zwakt de instemming met de positieve effecten af. Een echt knikpunt doet zich voor tussen de mensen die 36 à 45 zijn en de cohorte 26 à 35 jaar oud. Bij de laatste is de instemming met de positieve effecten van de verzorgingsstaat bijzonder laag. Die instemming neemt dan weer wat toe bij de jongste cohorte van de 18 tot 25jarigen.

TABEL 21: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR LEEFTIJDSCATEGORIE (PERCENTAGES)

	Geen positieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Positieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
18-25	35,8	64,2	491
26-35	40,9	59,1	704
36-45	29,3	70,7	735
46-55	23,9	76,1	607
56-65	24,0	76,0	499
66-75	17,9	82,1	420
Totaal	29,5	70,5	3456

p-waarde: .000, eta: .220

Het onderwijsniveau is een minder goede graadmeter voor het verklaren van de verschillen in de positieve perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat. Op uitzondering van de respondenten met een scholarisatiegraad van hoger secundair beroepsonderwijs, erkent rond de 70% of meer de positieve aspecten van het sociaal zekerheidsstelsel. De steun blijft iets groter bij zowel de laagst- als de hoogst-opgeleiden.

TABEL 22: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR OPLEIDINGSNIVEAU (PERCENTAGES)

	Geen positieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Positieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
geen en lager	26,9	73,1	746
lager secundair	30,9	69,1	768
hoger BSO	37,8	62,2	233
hoger TSO	32,3	67,7	403
hoger ASO	30,5	69,5	488
hoger onderwijs	25,8	74,2	736
Totaal	29,5	70,5	3374

p-waarde: .001, eta: .090

3.2.1.2 Sociaal-economische kenmerken

De sector waarin men tewerkgesteld is, blijkt geen netto bijdrage te leveren aan de inschatting van de positieve effecten van de verzorgingsstaat.

TABEL 23: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR INKOMENSCATEGORIE (PERCENTAGES)

	Geen positieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Positieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
minder dan 40.000	34,4	65,6	717
tussen 40000 en 59999	29,3	70,7	820
tussen 60000 en 79999	27,5	72,5	561
tussen 80.000 en 99.999	28,5	71,5	536
meer dan 100.000	25,6	74,4	628
Totaal	29,3	70,7	3262

p-waarde: .021, eta: .060

De steun voor de verzorgingsstaat blijkt iets groter naarmate het inkomen stijgt (zie Tabel 23). De relatie is echter zwak en ook niet perfect regelmatig. De categorie respondenten die aangeven dat hun netto maandinkomen onder de 40.000 Bef (1000 Euro) gelegen is, zijn het minst overtuigd van de positieve gevolgen van de verzorgingsstaat. Voor hen werkt die ook niet echt. Toch stemt 66% van hen in met de positieve diagnose.

Mensen die leven van een vervangingsinkomen stemmen in grotere mate in met de uitspraken betreffende de positieve effecten van de verzorgingsstaat.

TABEL 24: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR VERVANGINGSINKOMEN (PERCENTAGES)

	Minder of gelijk aan 50	Meer dan 50	Totaal aantal
geen vervangingsinkomen	31,8	68,2	2641
nu vervangingsinkomen	22,7	77,3	847
Totaal	29,6	70,4	3488

p-waarde: .000 , eta: .121

Geen van de twee sociaal-culturele kenmerken die we in het eerste deel presenteerden (de voorkeur voor een bepaalde Tv-zender en het lidmaatschap van verenigingen), heeft een invloed op de positieve perceptie van de verzorgingsstaat.

3.2.1.3 De simultane invloed van de achtergrondkenmerken

Als we alle gebruikte achtergrondvariabelen in een simultaan model inbrengen, zien we dat enkel leeftijd, inkomen en geslacht een bijdrage leveren tot de verklaring. Eigenlijk is enkel het effect van de leeftijd belangrijk. De drie variabelen samen verklaren 5,8% van de variatie

TABEL 25: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR ACHTERGRONDKENMERKEN (TOTALE EFFECTEN)

	Totale effect	Betekenis
Leeftijd	.233	Ouderen hebben een positievere perceptie van de verzorgingsstaat
Inkomen	.072	Mensen met een hoog inkomen hebben een positievere perceptie van de verzorgingsstaat
Geslacht	-.050	Mannen hebben een positievere perceptie van de verzorgingsstaat

3.2.2 Houdingen en positieve perceptie van de verzorgingsstaat

Hierna richten we de aandacht op de invloed van andere houdingen op de positieve perceptie van de verzorgingsstaat, meer bepaald voor meetschalen die peilen naar gevoelens van verbondenheid, een negatief toekomstbeeld en de positie op de sociaal-culturele breuklijn. De meetschalen voor gelijkheidsstreven en onveiligheidsgevoelens hebben geen invloed op het al dan niet erkennen van positieve gevolgen in de werking van het sociaal zekerheidsstelsel. De afwezigheid van een effect van het gelijkheidsstreven signaleert een verschil met bevindingen in Scandinavische landen. Nordlund (1997) verrichtte in de Scandinavische landen (Zweden, Noorwegen en Denemarken) onderzoek naar attitudes met betrekking tot de welvaartsstaat. Hij komt tot de conclusie dat de welvaartsstaat nog steeds een grote aanhang vindt onder de Scandinavische bevolking. Desondanks stelt hij duidelijke verschillen vast tussen bepaalde groepen in hun houding ten aanzien van de verzorgingsstaat. Het grootste verschil situeert zich tussen mensen die een linkse en een rechtse positie innemen in het politieke landschap. Aan de linkse kant van het spectrum vindt men de respondenten terug die een solide steun verlenen aan de welvaartsstaat, terwijl de respondenten met een ideologisch rechtser positie de negatieve kanten van de welvaartsstaat benadrukken. De linkse of rechtse opstelling is vooral een kwestie van gelijkheidsstreven.

3.2.2.1 Verbondenheid

‘Verbondenheid’ meet de mate waarin mensen andere mensen noodzakelijk vinden in hun leven en of die bijdragen tot hun geluk (zie bijlage).

TABEL 26: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR ‘VERBONDENHEID’ (PERCENTAGES)

	Geen positieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Positieve perceptie verzorgingsstaat (> 50)	Totaal aantal
Anti-verbondenheid (≤ 50)	42,0	58,0	333
Pro-verbondenheid (> 50)	28,3	71,7	3126
Totaal	29,6	70,4	3459

p-waarde: .000 , eta: .143

De relatie is vrij zwak maar ligt in de lijn van de verwachtingen: meer dan 7 op 10 van de mensen die het vertoog van verbondenheid ondersteunen

staan positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat, tegenover minder dan 6 op 10 van de mensen die het verbondenheidsdiscours niet steunen.

3.2.2.2 Negatief toekomstbeeld

TABEL 27: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR NEGATIEF TOEKOMSTBEELD (PERCENTAGES)

	Geen positieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Positieve perceptie verzorgingsstaat (>50)	Totaal aantal
Geen negatief toekomstbeeld (≤ 50)	27,1	72,9	2712
Wel negatief toekomstbeeld (>50)	38,6	61,4	751
Totaal	29,6	70,4	3463

p-waarde: .000 , eta: .102

In vergelijking met de verschillen die we vinden voor het al dan niet koesteren van verbondenheidsgevoelens zijn de proportionele verschillen tussen respondenten met een negatief toekomstbeeld en respondenten met een positief toekomstbeeld eerder gering. Toch lopen de verschillen in de richting die we kunnen verwachten. Minder mensen met een negatief beeld over de toekomst erkennen de positieve werking van de verzorgingsstaat dan mensen met een positief toekomstbeeld.

3.2.2.3 Sociaal-culturele breuklijn.

Als laatste aspect van dit onderdeel bekijken we de relatie tussen de positie op de sociaal-culturele breuklijn en de positieve perceptie van de verzorgingsstaat.

TABEL 28: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT NAAR POSITIONERING OP DE SOCIAAL-CULTURELE BREUKLIJN (PERCENTAGES)

	Geen positieve perceptie verzorgingsstaat (≤ 50)	Positieve perceptie verzorgingsstaat (>50)	Totaal aantal
Links op de sociaal-culturele breuklijn (≤ 50)	27,3	72,7	2280
Rechts op de sociaal-culturele breuklijn (>50)	34,2	65,8	991
Totaal	29,4	70,6	3271

p-waarde: .008 , eta: .053

Respondenten met een rechtse positie op de sociaal-culturele breuklijn zijn iets minder vertegenwoordigd onder degenen met een positieve perceptie van de verzorgingsstaat, maar het verschil is niet bijzonder groot.

3.2.3 Finaal model

Om de verschillen die we in het descriptieve gedeelte vaststellen in causale termen te duiden, wordt een globaal model opgesteld waarin simultaan de invloed wordt nagegaan van zowel de achtergrondkenmerken als de houdingen op de positieve perceptie van de verzorgingsstaat. In eerste instantie beschrijven we enkel het effect¹¹ van de kenmerken die een rechtstreekse invloed uitoefenen op de erkenning van de positieve gevolgen van het sociaal zekerheidsstelsel.

TABEL 29: DE KENMERKEN MET EEN RECHTSTREEKS EFFECT OP DE POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT

	Directe effect	Betekenis
Leeftijd	.225	Ouderen zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Verbondenheid	.184	Mensen die zich verbonden voelen, zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Negatief toekomstbeeld	-.077	Mensen met een minder negatief toekomstbeeld zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat dan mensen met een hoog negatief toekomstbeeld
Sociaal-culturele breuklijn	-.075	Mensen die links scoren op de sociaal-culturele breuklijn zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Geslacht	-.072	Mannen zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat dan vrouwen
Inkomen	.069	Hoe hoger het inkomen, hoe positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat

In tegenstelling tot het vorige model (ter verklaring van de negatieve perceptie van de verzorgingsstaat) hebben ditmaal de houdingen slechts een zwakke invloed¹². De belangrijkste invloed gaat uit van de leeftijd van de respondenten. De positie die respondenten innemen op de sociaal-culturele breuklijn en het negatief toekomstbeeld van de respondenten speelt slechts een geringe rol in het al dan niet instemmen met de positieve gevolgen die het stelsel worden toegewezen.

¹¹ Alle gepresenteerde effecten zijn significant. Agfi: .995.

¹² De effecten van de achtergrondkenmerken op de overige houdingen en de effecten van houdingen op elkaar staan in bijlage.

TABEL 30: DIRECTE EN INDIRECTE EFFECTEN¹³

	Totale effect	Betekenis
Leeftijd	.229	Ouderen zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Verbondenheid	.187	Mensen die zich verbonden voelen, zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Negatief toekomstbeeld	-.107	Mensen met een minder negatief toekomstbeeld zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat dan mensen met een hoog negatief toekomstbeeld
Sociaal-culturele breuklijn	-.075	Mensen die links scoren op de sociaal-culturele breuklijn zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Geslacht	-.060	Mannen zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Inkomen	.053	Hogere inkomensgroepen zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat
Onderwijs	.043	Hoger opgeleiden zijn positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat

Het beeld dat we op basis van de rechtstreekse effecten schetsten blijft overeind bij toevoeging van de kenmerken die onrechtstreeks een invloed uitoefenen op de positieve perceptie. De leeftijd van de respondenten blijft de belangrijkste invloed uitoefenen. Op basis van alle ingevoerde kenmerken kunnen we 10,6% verklaren van de positieve perceptie van de verzorgingsstaat. Ouderen staan beduidend positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat dan jongeren. Op de interpretatie van deze bevinding komen we zo dadelijk terug.

Daarnaast zien we vrij belangrijke effecten van een aantal *houdingen*. Zo vinden we een vrij sterk verband met het verbondenheidsdiscours. Dit is niet verwonderlijk. Het verbondenheidsdiscours drukt immers een collectivistische ideologie uit: het is een erkenning van de collectieve grondslag van individuele vrijheid en geluk. Deze ideologie sluit naadloos aan bij de ‘interventionistische’ principes van de verzorgingsstaat.

Daarnaast zien we dat het onbehagen (meerbepaald het negatief toekomstbeeld) en de ideologische vertaling in een rechtse positionering op de sociaal-culturele breuklijn, een negatieve invloed heeft op de steun voor de verzorgingsstaat. Deze houdingen zwengelen dus niet enkel de radicale kritieken aan (zie vorige sectie), ze zijn ook een rem op de erkenning van (of het geloof in) de voordelen van de werking van de verzorgingsstaat en de sociale zekerheid. Dit wijst wellicht op een fundamenteel wantrouwen, niet enkel in de principes van de verzorgingsstaat maar eveneens in de

¹³ Alle gepresenteerde effecten zijn significant. Agfi: .995.

instellingen en de overheid die deze principes belichamen (zie ook: Elchardus 1998; Derks 2001). Het mensbeeld dat we aantreffen aan de rechterkant van de nieuwe breuklijn gaat er immers van uit dat iedereen uit eigenbelang handelt en dat de mens niet vatbaar is voor verandering, noch verbetering. Vandaar wellicht dat ook de initiatieven van de overheid, die voorgesteld worden als herverdelende maatregelen, op ongeloof en cynisme zullen worden onthaald.

De voordelen van de verzorgingsstaat worden iets meer door *mannen* erkend dan door vrouwen. Hier hebben we niet meteen een verklaring voor. Eveneens merkwaardig en ogenschijnlijk contra-intuïtief is de bevinding dat hogere inkomensgroepen iets positiever staan ten aanzien van de verzorgingsstaat dan laagopgeleiden. De positieve perceptie van de verzorgingsstaat die we aantreffen bij de hoger opgeleiden, kan volledig verklaard worden door de houdingen van die groep, meerbepaald het positievere toekomstbeeld en de linkse positie op de sociaal-culturele breuklijn. De effecten van geslacht, inkomensniveau en opleidingsniveau zijn echter vrij zwak.

De grootste invloed op het hebben van een positieve perceptie van de verzorgingsstaat blijkt de leeftijd te zijn. Het gaat om een direct of rechtstreeks effect, dat vergezeld wordt door twee bijkomende factoren die elkaar in evenwicht houden; jongeren zijn minder vatbaar voor het verbondenheidsdiscours, wat de positieve houding nog verder afzwakt, maar ze zijn tevens minder vatbaar voor een rechtse positionering op de sociaal-culturele breuklijn en een negatief toekomstbeeld, wat bijdraagt tot een meer positieve perceptie van de verzorgingsstaat.

De vraag is hoe we het 'directe effect' van leeftijd kunnen verklaren. Deze statistische relatie kan op twee manieren worden geduid: als een leeftijdseffect of als een generatie-effect. Een interpretatie in termen van een leeftijdseffect zou betekenen dat mensen, naarmate ze ouder worden, steeds meer de positieve gevolgen van de verzorgingsstaat gaan onderstrepen. Bepaalde levenservaringen zouden de visie op de verzorgingsstaat kunnen wijzigen. Hoewel we deze interpretatie op basis van onze data (die slechts een momentopname maakt) niet kunnen weerleggen, lijkt ze ons op niet zo plausibel. Mensen die leven van een vervangingsinkomen staan immers niet

positiever ten aanzien van de verzorgingsstaat, en dit lijkt ons juist een levenservaring bij uitstek waarvan men een effect zou kunnen verwachten. Een generatie-effect lijkt ons daarom veel waarschijnlijker. In navolging van de socioloog Karl Mannheim (1928/1929) spreken we van een generatie als een leeftijdsgroep die door de gemeenschappelijke ervaringen eigen aan een tijdperk werd getekend daaraan gemeenschappelijke opvattingen en houdingen overhoudt. Mannheim spreekt van een ‘formatieve periode’ tijdens dewelke een tijdperk zich in het leven van jonge mensen kan inschrijven. Hij situeert deze periode in de puberteit en de adolescentie. Het 17de levensjaar lijkt hem de spilleeftijd, vanaf dan hebben jongen mensen een basishouding ontwikkeld die hen doorheen hun ganse leven van andere generaties zal blijven onderscheiden.

Hierna plaatsen wij twee generaties ten opzichte van elkaar: een generatie die zijn formatieve jaren had na de tweede Wereldoorlog en een generatie die zijn formatieve jaren beleefde in de jaren 80. De eerste generatie is opgegroeid in een periode dat de verzorgingsstaat nog in volle opbouw was. De tweede generatie groeide op in een periode toen de kritieken op de verzorgingsstaat steeds luider weerklonken.

TABEL 31: POSITIEVE PERCEPTIE VAN DE VERZORGINGSSTAAT, VERGELIJKING VAN TWEE GENERATIES

	17 in jaren '43-'52 % akkoord ¹⁴	17 in jaren '83-'92 % akkoord ¹⁵
Door het stelsel van sociale zekerheid wordt maatschappelijke onrust voorkomen	64.1	39.1
SZ zorgt ervoor dat grootschalige armoede en ellende vermeden worden	77.3	54.3
Door SZ wordt voor velen het leven vrijer en aangenamer	75.3	50.1
Door de SZ krijgt iedereen een kans om iets van zijn leven te maken	69.7	42.2

De resultaten van deze analyse leveren opmerkelijke verschillen op. De generatie die zijn formatieve jaren kende na de oorlog, toen de verzorgingsstaat zijn huidige vorm kreeg, blijkt veel sterker de positieve

¹⁴ Respondenten geboren in 1926 tot 1935, 13% van onze totale steekproef. Percentage is voor de categorieën akkoord en helemaal akkoord samen.

¹⁵ Respondenten geboren in 1966 tot 1975, 20% van onze totale steekproef. Percentage is voor de categorieën akkoord en helemaal akkoord samen.

gevolgen van de verzorgingsstaat te benadrukken dan de generatie die 17 was in de jaren tachtig, toen de verzorgingsstaat onder vuur lag. In percentages uitgedrukt betekent dit ongeveer een verschil van 20 tot 25% tussen beide generaties. Sedert de origine van de huidige verzorgingsstaat blijkt er zich een gewenningseffect voor te doen. De pioniersgeneratie onderkent het duidelijkst de voordelen. Elke opvolgende generatie doet dat in iets mindere mate. Een dieptepunt in de positieve perceptie van de verzorgingsstaat doet zich voor bij de generatie van de jaren tachtig, die als puber en adolescent het meest met het neoliberalisme werd geconfronteerd. Te oordelen bij de houdingen van de jongste generatie is die neoliberale invloed weer op zijn retour. De positieve gevolgen van de verzorgingsstaat worden ruim erkend. Zelfs van de “neoliberale generatie” die nu 25 à 35 is, stemt 40 à 55% in met de vermelde positieve effecten.

4 Bijlage

1. SCHALEN

Gelijkheidsstreven

	NA	M	A
De verschillen tussen de hoge en de lage inkomens moeten blijven zoals ze zijn	60,9	25,2	13,9
De verschillen tussen rijk en arm zijn nog steeds te groot	9,8	14,4	75,7
De klasseverschillen zouden kleiner moeten zijn dan nu	10,9	18,9	70,2
De overheid zou de inkomens moeten herverdelen ten voordele van de zwakkere in de maatschappij	22,6	27,1	50,3
In Vlaanderen worden de rijke mensen steeds rijker en de arme mensen steeds armer	16,3	24,5	59,3
In Vlaanderen maken de grote bazen winst ten koste van de arbeiders	17,4	22,3	60,3

Negatief Toekomstbeeld

	NA	M	A
Zoals de toekomst er nu uit ziet is het nauwelijks verantwoord kinderen op de wereld te zetten	54,1	24,1	21,8
Alles samen genomen heb ik toch wel vertrouwen in de toekomst	13,0	30,4	56,5
Het is beter van dag tot dag te leven en de toekomst te laten voor wat ze is	40,7	25,4	33,9
Het beste hebben we reeds gehad, in de toekomst kan het alleen maar slechter worden	61,9	23,2	14,9

Onveiligheidsgevoelens

	NA	M	A
Het is vandaag de dag te onveilig om kinderen alleen op straat te laten	14,5	20,8	64,7
Uit angst dat ik word overvallen sluit ik altijd onmiddellijk mijn wagen als ik instap	43,5	20,9	35,5
's Avonds moet je op straat extra voorzichtig zijn	13,1	19,0	67,9
De laatste 10 jaar zijn de straten onveiliger geworden	9,4	14,6	75,9
De politie en rijkswacht zijn niet meer in staat om ons nog te beschermen tegen criminelen	17,6	24,2	58,2
's Avonds en 's nachts doe ik de deur niet open als er gebeld wordt	34,3	22,4	43,3
In deze tijd is een alarmsysteem geen overbodige luxe	13,9	22,0	64,1
Als ik op vakantie ga, durf ik mijn huis niet onbewaakt achter laten	31,1	24,5	44,4

Sociaal-culturele breuklijn

	NA	M	A
UTILITAIR INDIVIDUALISME			
De mensheid, onze naasten, solidariteit... wat een onzin allemaal, iedereen moet eerst voor zichzelf zorgen en zijn belangen verdedigen	55,9	25,3	18,8
Omdat men altijd water bij de wijn moet doen als men met anderen omgaat, gaat men best niet teveel met anderen om	74,9	15,5	9,6
Wat telt zijn geld en macht, de rest zijn praatjes	59,6	17,8	22,6
Het nastreven van je persoonlijk succes is belangrijker dan te zorgen voor een goede verstandhouding met je medemensen	73,9	17,6	8,5
AUTORITARISME			
Gehoorzaamheid en respect voor het gezag zijn de 2 belangrijkste deugden die kinderen moeten leren	19,6	21,7	58,8
Er zijn 2 soorten mensen: sterken en zwakkelingen	44,1	23,2	32,7
We hebben nood aan sterke leiders die ons voorschrijven wat we moeten doen	56,7	23,1	20,2
Als de mensen minder zouden praten en harder zouden werken zou alles beter gaan	46,8	24,3	28,9
ANTIPOLITIEKE HOUDINGEN			
Het parlement is een machteloze praatbarak, je kunt het beter afschaffen	50,5	27,6	21,9
Men moet de politiek gewoon afschaffen en het land laten besturen door wijze mensen	54,2	19,8	26,0
Zonder politieke partijen zou het in ons land veel beter gaan	54,4	24,9	20,7
Ik heb politiek niet nodig	35,5	28,4	36,2
Politici zouden geen minister mogen worden	45,2	31,7	23,1
Laat het land besturen door experts en specialisten, niet door politici	38,9	30,3	30,8
ETNOCENTRISME			
Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen	44,5	32,6	22,9
De migranten dragen bij tot de welvaart van ons land	50,9	32,8	16,4
De gastarbeiders komen hier profiteren van onze sociale zekerheid	28,2	32,4	39,5
Ik ben racist	71,6	20,4	8,0
De aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt onze samenleving	24,0	31,2	44,8

Verbondenheid

	NA	M	A
Ik voel me pas echt goed als ik me samen met anderen voor iets kan inzetten	6,8	30,0	63,2
Belangrijk in het leven is voelen dat men er niet alleen voorstaat	2,8	7,7	89,5
Mensen kunnen pas echt vrij zijn als niemand wordt uitgesloten	9,1	21,7	69,2
Ik voel me pas gelukkig als ik voor anderen iets kan doen zonder dat ik er noodzakelijk iets voor terugkrijg	6,4	25,2	68,4
Als er grote ongelijkheid is in de samenleving, kunnen mensen niet echt vrij zijn	11,9	26,5	61,6
De mens heeft het geluk van zijn medemensen nodig	7,5	19,8	72,6

2. HOUDINGEN FINAAL MODEL NEGATIEVE PERCEPTIE

Operationalisering variabelen:

- alle *schalen* zijn somschalen van 0 tot 100. De items van elke schaal staan in bijlage 1. De factorladingen en Cronbach's alpha's zijn terug te vinden in het technisch rapport
- *geslacht*: dummy, mannen=0, vrouwen=1
- *leeftijd*: continue variabele
- *onderwijsniveau*: ingedeeld in 6 categorieën, wanneer onderwijs in een model staat met leeftijd, zijn het de residuen van onderwijs op leeftijd
- *inkomen*: nettomaandinkomen (categorisch)
- *vervangingsinkomen*: dummy, geen uitkering=0, wel uitkering=1 (respondenten die vroeger een uitkering hebben gehad horen bij geen uitkering)
- *media*: princals gebaseerd op slechte en beste TV-zender, wie laag scoort kiest voor populaire TV en verwerpt elitaire TV, wie hoog scoort kiest voor elitaire TV (bv Canvas) en keurt populaire TV (VT4, Ka2) af
- *Lidmaatschap*: dummy-variabele, 0=geen actief en/of bestuurslid, 1 = wel actief en/of bestuurslid
- *Roken*: dummy-variabele, niet roker=0, respondenten die nu roken of vroeger gerookt hebben=1
- *Risico op ziekte*: dummy-variabele, kleine kans=0, grotere kans (vanaf de middencategorie)=1
- *Sector*: dummy-variabele, zelfstandigen en privé=0, overheid en door overheid gesubsidieerd=1

Gelijkheidsstreven	Totale effect	Betekenis: mensen die voor gelijkheidsstreven zijn, zijn...
onderwijs	-.181	Laaggeschoolden
inkomen	-.115	Lagere inkomensgroepen
sector	.090	Werkzaam in overheid of door overheid gesubsidieerde organisaties
Vervangingsinkomen	.090	Mensen met een vervangingsinkomen
leeftijd	.075	Ouderen
media	-.035	Mensen met een voorkeur voor commerciële Tv-zenders

Verklaarde variantie: 10.1%

Negatief toekomst-beeld	Totale effect	Betekenis: mensen die een negatief toekomstbeeld hebben, zijn...
onderwijs	-.186	Laaggeschoolden
inkomen	-.152	Lagere inkomensgroepen
gelijkheidsstreven	.151	Mensen die achter de idee van gelijkheid staan
media	-.080	Mensen met een voorkeur voor commerciële Tv-zenders
sector	.014	Werkzaam in overheid of door overheid gesubsidieerde organisaties
Vervangingsinkomen	.014	Mensen met een vervangingsinkomen
Leeftijd	.011	Ouderen

Verklaarde variantie: 12.3%

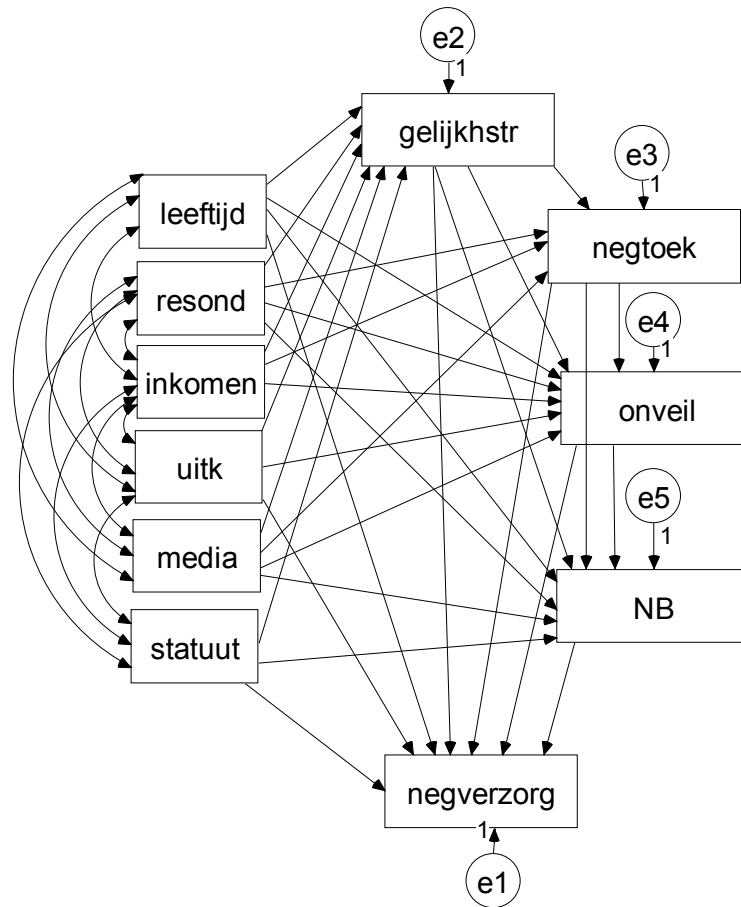
Onveiligheids-gevoelens	Totale effect	Betekenis: mensen die zich onveilig voelen, zijn...
leeftijd	.271	Ouderen
Negatief toekomstbeeld	.247	Mensen met een negatief toekomstbeeld
onderwijs	-.170	Laaggeschoolden
media	-.134	Mensen met een voorkeur voor commerciële Tv-zenders
Gelijkheidsstreven	.105	Mensen die achter de idee van gelijkheid staan
inkomen	-.086	Lagere inkomensgroepen
Vervangingsinkomen	.048	Mensen met een vervangingsinkomen
sector	.009	Werkzaam in overheid of door overheid gesubsidieerde organisaties

Verklaarde variantie: 24.8%

Sociaal-culturele breuklijn	Totale effect	Betekenis: mensen die rechts op de sociaal culturele breuklijn staan, zijn...
Negatief toekomstbeeld	.365	Mensen met een negatief toekomstbeeld
Onveiligheid	.311	Mensen met onveiligheidsgevoelens
leeftijd	.268	Ouderen
onderwijs	-.233	Laaggeschoolden
media	-.139	Mensen met een voorkeur voor commerciële Tv-zenders
inkomen	-.065	Lagere inkomensgroepen
Gelijkheidsstreven	.033	Mensen die achter de idee van gelijkheid staan
sector	-.032	Werkzaam als zelfstandige of in de privé-sector
Vervangingsinkomen	.015	Mensen met een vervangingsinkomen

Verklaarde variantie: 39.2%

Grafische voorstelling structureel model negatieve perceptie van de verzorgingsstaat:

P=.522, agfi=996, Hoelters'N=6719

3. HOUDINGEN FINAAL MODEL POSITIEVE PERCEPTIE

Verbondenheid	Totale effect	Betekenis: mensen die zich verbonden voelen, zijn...
leeftijd	.165	Ouderen
inkomen	-.110	Lagere inkomensgroepen
Geslacht	.011	Eerder vrouwen

Verklaarde variantie: 5.4%

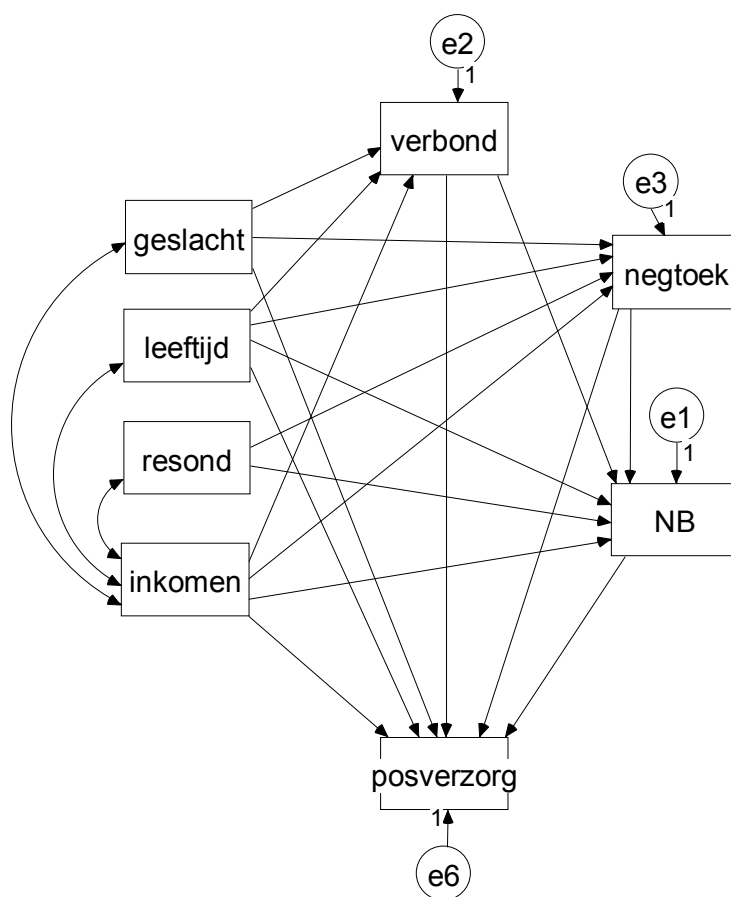
Negatief toekomstbeeld	Totale effect	Betekenis: mensen die een negatief toekomstbeeld hebben, zijn...
onderwijs	-.213	Laaggeschoolden
inkomen	-.140	Lagere inkomensgroepen
leeftijd	.040	Ouderen
Geslacht	.037	Eerder vrouwen

Verklaarde variantie: 9.6%

Sociaal-culturele breuklijn	Totale effect	Betekenis: mensen die rechts staan op de nieuwe breuklijn, zijn...
Negatief toekomstbeeld onderwijs	.390	Mensen met een negatief toekomstbeeld
leeftijd	-.350	Laaggeschoolden
inkomen	.305	Ouderen
leeftijd	.085	Hogere inkomensgroepen
verbondenheid	.040	Ouderen
Geslacht	-.042	Mensen die zich niet verbonden voelen
	.011	Eerder vrouwen

Verklaarde variantie: 32.7

Grafische voorstelling structureel model positieve perceptie van de verzorgingsstaat

P=.105, agfi=.995, Hoelters'N=5156

NB	Sociaal-culturele breuklijn
Negtoek	Negatief toekomstbeeld
Verbond	Verbondenheid
Posverzorg	Positieve perceptie verzorgingsstaat

5 Bibliografie

- Anciaux, B. (1992) *De vergeten vernieuwing*. Antwerpen, Baarn: Hadewijch.
- Annemans (1990) In: Dewinter F. *Eigen volk eerst, antwoord op het vreemdelingenprobleem*, Brecht : De Roerdomp, 182p.
- Cantillon, B. (red.) (1999) **De welvaartsstaat in de kering**. Kapellen: Pelckmans.
- De Groene Amsterdammer (2001) Alles moet anders, 03/03/2001 http://www.groene.nl/2001/0109/rh_burkestichting.html 07/03/2002.
- Derks, A. (2001) Progressief of populistisch? De economische attitudes van sociaal zwakke categorieën nader onderzocht. *Sociologische Gids*, 48 (3): 272-293.
- Elchardus, M. (1998)(red.) *Wantrouwen en onbehagen. Over de vertrouwens- en legitimiteitscrisis*. Brussel: VUBPress.
- Evans, G. (1995) *Why is America Different? Explaining Cross-National Variation for Welfare Redistribution*. CREST Working Paper N° 36.
- Frum, D. (1994) *Dead Right*, Washington: Basic Books.
- Deleeck, H. (2001) *De architectuur van de welvaartsstaat opnieuw bekeken*, Leuven: Acco.
- Gelissen, J. *Popular Support for Institutionalized Solidarity: A Comparison between European Welfare States*, www.chass.utoronto.ca/tamapp/Gelissen.PDF, 07/03/2002.
- Giddens A (1991) *Introduction to sociology*, New York: W.W. Norton & Company.
- Gilder, G. (1981) *Wealth and Poverty*, New York: Basic Books.
- Gilens, M. (1999) *Why Americans Hate Welfare: Race, Media, and the Politics of Antipoverty Policy*. Series: (SCMPO) Studies in Communication, Media, and Public Opinion.
- Het Reformistisch dagblad (2001) *Wij willen invloed*, 19/02/2001, <http://www.reformatorischdagblad.nl/vp/010219vp05.html> 07/03/2002.
- Jencks, C. (1992) *Rethinking Social Policy : race, poverty, and the underclass*, New York: HarperPerennial.
- Kuhnle S. (1999) *Survival of the European Welfare State*, Arena Working papers WP 99/19 http://www.arena.uio.no/publications/wp99_19.htm.
- Mannheim, K. (1928/1929) Das Problem der Generationen. *Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie*, 71:157-185, 310-330.

Mcclain, M.P., Hockaday, C., Perkins, A.M.& Zinck, K. (2002) *What Do Young Adults Think of Welfare?* <http://www.nawrs.org/ClevelandPDF/mcclain.pdf>, 21/01/2002.

Mishra R. (1984) *The welfare state in crisis*, Brighton: Wheatsheaf Books.

Murray, C. (1984) *Losing ground, American Social Policy 1950-1980*, New York: BasicBooks.

Nordlund A. (1997) Attitudes towards the welfare state in the Scandinavian countries. *Scandinavian journal of social welfare*, 6: 233-246.

OECD (1988) *The future of social protection*. Paris, OECD (Social Policy Studies nr 6).

Pergher, R. (2002) *The color of welfare*, working paper http://tiss.zdv.uni-tuebingen.de/webroot/sp/spsba01_W98_1/denver4.htm, 21/01/2002.

Shapiro, R.Y. & Young, J.T. (1989) Public Opinion and the Welfare State: The United States in Comparative Perspective. *Political Science Quarterly*, 104 (1): 59-89.

Smout W. (1989) Van crisis en werkloosheid naar volledige wergelegenheid in een organisch-solidaristische staat, programmatekst. **XXXHEB BOEK GERESERVEERD VOOR JUISTE VERWIJZING!!!**

Steffen C. (2002) *The ideological debate over the social welfare system* http://tiss.zdv.uni-tuebingen.de/webroot/sp/spsba01_W98_1/usa2.htm, 21/01/2002.

Tanner, M. (1994) Ending welfare as we know it. *Policy analysis*, 212, 1-25.

Taylor, H (2000) *The Public Tends to Blame the Poor, the Unemployed, and Those on Welfare For Their Problems*.

http://www.harrisinteractive.com/harris_poll/index.asp?PID=87, 4/4/02.

Taylor-Gooby P (1991) Welfare state regimes and welfare citizenship *Journal of European Social Policy*, 1: 93-105.

Van Oorschot W. (1996) *Nederland over sociale zekerheid en arbeid:eerste resultaten van een uitgebreid onderzoek naar de publieke opinie*, Tilburg.

Verhofstadt, G. (1992) *De weg naar politieke vernieuwing. Het tweede burgermanifest*, Antwerpen: Hadewijch.

Verhue M., Schokkaert E. & Omeij E. (1999) De kloof tussen laag- en hooggeschoolden en de politieke houdbaarheid van de Belgische werkloosheidsverzekering: een empirische analyse, *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, vol 53, nr1, pg 41-77.

Wilding, P. (1986) *In defence of the welfare state*, Manchester: University Press.

XX Vlaanderen gepeild op gegevens 1996